

# UNA APROXIMACIÓ AL COMERÇ MARÍTIM DE LES COMARQUES CASTELLONENQUES (SEGLES XIII-XV)

**David Igual Luis\***

*Universitat de Castella – la Manxa*

**Juan Leonardo Soler Milla<sup>#</sup>**

*Universitat d'Alacant*

## 1. INTRODUCCIÓ

S'ha convertit en un tòpic considerar, més o menys explícitament, que l'àmplia façana a la Mediterrània del territori valencià ha afavorit al llarg de la història, en els llocs costaners d'aquest mateix territori, el desenvolupament d'una certa "vocació marítima". Però aquesta afirmació pot matisar-se almenys en dos sentits. Primer, perquè les realitats amb què ha pogut concretar-se l'esmentada "vocació" són diverses (comerç, pesca, construcció naval o pirateria, per exemple) i, sobretot, posseeixen de vegades significats socials i econòmics força diferents entre si. I després, perquè la ubicació litoral de molts nuclis no és una condició que, per si sola i de manera ineludible, haja conduït sempre a una important projecció marítima dels espais afectats. De fet, aquesta important projecció –quan es produeix– és en moltes ocasions el resultat d'un procés històric definit i que, fins i tot, pot tenir uns límits cronològics ben precisos.

Pel que fa a les terres castellonenques de la Baixa Edat Mitjana, les investigacions han destacat ja l'activitat pesquera de determinats indrets de la costa<sup>1</sup> i, així mateix, la presència en alguna població de tallers de construcció de vaixells.<sup>2</sup> Però la historiografia també ha emfasitzat la funció comercial de la ribera castellonenca. I això, gràcies al fet que diverses plat-

---

\* David Igual Luis és membre del projecte d'investigació "Migraciones, élites económicas e identidades culturales en la Corona de Aragón (1350-1500)", dirigit des de la Universitat de València pel Prof. Dr. Paulino Iradiel Murugarren i finançat entre 2005 i 2008 pel Ministeri d'Educació i Ciència (referència HUM2005-04804/HIST).

<sup>#</sup> Juan Leonardo Soler Milla és becari d'investigació de la Generalitat Valenciana per a desenvolupar entre 2003 i 2007 el projecte de tesi doctoral "Mercado y actividad comercial en Valencia durante el siglo XIV: rutas, mercaderes e intercambios", i és també membre del grup d'investigació "Poder público, sociedad y cultura en el reino de Valencia, ss. XIII-XV", dirigit des de la Universitat d'Alacant pel Prof. Dr. José Hinojosa Montalvo (adreça URL: <http://cvl.cpd.ua.es/ConsPlanesEstudio/ConsGrpInv/datosGrupo.asp?codGrupo=16949>).

1. Al respecte, vegeu el recent treball de J. APARICI MARTÍ, "Hombres de mar en el litoral medieval de la Plana. Vida de pescadores", en *XVIII Congrés Internacional d'Història de la Corona d'Aragó. Actes*, a cura de R. NARBONA VIZCAINO, València, 2005, vol. I, pp. 1089-1113.

2. Com a Vinaròs durant el segle XV (J. GUIRAL-HADZIOSSIF, *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)*, València, 1989, p. 215).

ges d'aquestes comarques esdevingueren veritables ports o "carregadors", segons el terme emprat en les fonts valencianes de l'època. És a dir, esdevingueren punts d'intercanvi que servien per a importar i exportar mercaderies per via marítima, amb independència de disposar de bones infraestructures de suport, les quals –ací com en altres parts– eren més l'excepció que la norma.

Entre la fi del segle XIII i l'inici del segle XVI, la documentació reconeix de forma constant, o només en certs moments, l'existència d'una quinzena de carregadors castellonencs. Aquests són, de nord a sud, Vinaròs, Benicarló, Peníscola, Alcalà de Xivert, Alcossebre, Capicorb, Cabanes, Orpesa, Benicàssim, Castelló, Almassora, Borriana, Nules, Moncofa i Almenara. Tot i el desigual coneixement que es té de la realitat medieval d'aquests nuclis i de la repercussió en ells de l'activitat costanera, cal pensar com a hipòtesi que la majoria respondria al model de poblacions rurals més o menys grans, per a les quals l'àmbit marítim i comercial solia ser un simple complement de la base agrària. Tanmateix és innegable que, fins i tot en llocs com aquests, també la mar podia propiciar un determinat dinamisme social i econòmic, encara que els fenòmens associats a ell beneficiaren tan sols alguns sectors minoritaris o elitistes.<sup>3</sup>

De manera progressiva, els carregadors citats quedaren integrats en un doble radi de circulació mercantil: d'una banda, el vinculat al comerç de cabotatge intern a l'antic regne de València o que, com a màxim normalment, arribava a altres litorals ibèrics de la Corona d'Aragó; de l'altra, el que enllaçava amb circuits de major abast dins la Mediterrània occidental i que permetia establir contactes amb França, Itàlia o el nord d'Àfrica.<sup>4</sup> En aquest conjunt de relacions, i des del punt de vista exportador, els ancoratges castellonencs servien quasi sempre de punts d'aprovisionament de matèries primeres alimentàries (com els cereals) o industrials (com la llana). Així, els ports acomplien una missió essencial d'acolliment de certes produccions internes i d'extracció d'una part d'elles cap a d'altres comarques o regions, les quals trobaven molt probablement en aquest paper subministrador la raó principal (si és que no era l'única) per a organitzar connexions marítimes, d'intensitat variable, amb les terres de Castelló.

Aquestes situacions han estat ja estudiades, per exemple, per a casos com els de Peníscola, la pròpia capital castellonenca o diferents carregadors de la Plana.<sup>5</sup> No obstant això, sense oblidar les anàlisis prèvies, amb aquest

3. La nòmina dels carregadors castellonencs i la caracterització general de les poblacions on estaven situats consten justificades en D. IGUAL LUIS, "'*Non ha porto alcuno, ma sola spiaggia*'. La actividad marítima valenciana en el siglo XV", en *Seminario Internacional 'Las ciudades portuarias en el proceso de desarrollo económico italiano y español entre la Edad Media y la Edad Moderna (1400-1600)'*, València, 2002, en premsa.

4. D. IGUAL LUIS – G. NAVARRO ESPINACH, "Artesanos y mercaderes. De la producción manufacturera al comercio", en *Historia de Castellón*, dir. por M. CHUST, València, 1992, vol. I, p. 253.

5. A banda d'altres referències que mencionarem després, sobre Peníscola vegeu C. RABASSA I

article pretenem efectuar un examen sintètic de la significació comercial de la costa castellonenca durant la Baixa Edat Mitjana, que oferisca una perspectiva territorial i cronològica global i que combine determinades aportacions de la bibliografia amb l'observació –sobretot– de documents inèdits. Però, aquest examen, el farem a tall de mera aproximació, perquè, malgrat el que puga semblar per la quantitat i la qualitat d'algunes de les informacions que emprarem, aquestes són a vegades massa disperses, escasses i/o parcials i, per tant, impedeixen l'obtenció de conclusions absolutament definitives.

## 2. ELS CARREGADORS CASTELLONENCS EN LES RUTES MEDITERRÀNIES

Ja des del segle XIII, amb la incorporació de l'àrea valenciana a la Corona d'Aragó, trobem notícies que fan pensar en la possibilitat –millor o pitjor fonamentada– del desenvolupament de moviments mercantils o marítims al llarg del litoral castellonenc. I algunes d'aquestes notícies, procedents de les fonts emanades de la monarquia, mereixen ser ressenyades.

En 1236 i 1241, les cartes de poblament atorgades respectivament en nom de Jaume I a les alqueries de Benicarló i Vinaròs, situades dins el terme del castell de Peníscola, estableixen que els seus habitants serien francs de pagar al rei lleuda i peatge per qualsevol mercaderia traficada per mar i per terra.<sup>6</sup> En 1260, de nou Jaume I concedia una llicència perquè es construïra un camí d'unió entre la vila de Castelló i la mar.<sup>7</sup> Aquest mateix any, un altre manament reial consentia una exportació de blat per Peníscola. I de manera semblant, en 1277 fou Pere III qui autoritzà que dos italians pogueren traure, a través del mateix port, un gra destinat a les parts de Gènova. Per contra, un temps després, tres naus lligurs reberen permís en 1278 per tal de descarregar la seua mercaderia també a Peníscola.<sup>8</sup> En 1291, Alfons III ordenà als veïns de Borriana, Castelló i Almassora que facilitaren el trasllat d'una fusta des del terme de Castelló fins a la costa.<sup>9</sup>

---

VAQUER, "Funcions econòmiques del port de Peníscola durant la baixa Edat Mitjana", en *XVIII Congrés Internacional d'Història de la Corona d'Aragó ...*, cit., vol. II, pp. 1269-1290. I sobre Castelló i altres pobles de la Plana, D. IGUAL LUIS, "Economia local i comerç exterior en el segle XV. L'activitat mercantil italiana a la Plana", en *V Congrés d'Història i Filologia de la Plana*, Nules, 1998, pp. 113-137.

6. E. GUINOT RODRÍGUEZ, *El Llibre de Privilegis de Peníscola, Vinaròs i Benicarló*, Vinaròs, 1991, pp. 112-114.

7. P. IRADIEL MURUGARRÉN *et alii*, *Oficios artesanales y comercio en Castelló de la Plana (1371-1527)*, Castelló, 1995, p. 118; J. SÁNCHEZ ADELL, *Castellón de la Plana en la Baja Edad Media*, Castelló, 1982, p. 130.

8. RABASSA i VAQUER, "Funcions econòmiques del port de Peníscola ...", cit., pp. 1271, 1278 i 1286 (dades de 1260 i 1277); D. IGUAL LUIS – G. NAVARRO ESPINACH, "Relazioni economiche tra Valenza e l'Italia nel Basso Medioevo", *Medioevo. Saggi e rassegne*, 20 (1995), p. 67 (dades de 1277 i 1278).

9. D. IGUAL LUIS, "Mobilitat poblacional i activitat econòmica a l'Almassora medieval", *La Murà. Revista del Museu Municipal d'Almassora*, 1 (1997), p. 68.

I en 1294, quan Peníscola, Benicarló i Vinaròs –junt amb altres indrets del nord castellonenc– passaren a mans del senyoriu de l'orde del Temple, els nous possessors veren reconeguda per la corona la capacitat de comerciar per via marítima i terrestre, sobretot en referència particular als transports que travessaven el lloc de Peníscola.<sup>10</sup>

Amb el començament del segle XIV continua l'aparició d'indícis com els anteriors. En 1311, una ordre de Jaume II decretava la designació a Peníscola d'un delegat que administrara tot allò relatiu a les anomenades "coses vedades", i especificava el tipus de productes que podien sortir d'aquesta costa: vi, figues, oli i garrofes. En 1318, el mateix Jaume II manava respectar el costum de Benicarló de carregar virtualles i mercaderies a la seua platja, segons s'havia fet en moments anteriors i malgrat l'existència de disposicions que privilegiaven el port de Peníscola com a eix d'exportació de les poblacions del terme d'aquesta localitat. En 1328, quan ja s'havia creat l'orde de Montesa i aquesta havia assumit els antics senyorius templers (com el de la pròpia Peníscola i els espais dependents), un domini de la nova orde (Alcossebre) rebé autorització de la monarquia per establir un carregador que permetera als veïns del terme de Xivert embarcar vi, formatges, llana i altres mercaderies no prohibides.<sup>11</sup> Mentrestant, en referència a les zones més meridionals, en 1329 el batlle de Castelló va obtenir la prerrogativa de gestionar les llicències de transport que afectaven el grau local, i un poc abans –en 1315 i 1325, però recollint situacions que dataven del període de Jaume I– certs documents de les autoritats estatals no es privaven de mencionar tant Peníscola (el primer any) com Castelló i Borriana (els dos anys) entre els carregadors reials més importants aleshores del territori valencià.<sup>12</sup>

Precisament, algunes informacions notariales també de l'inici del Trescents insisteixen en la imatge de la significació dels dos darrers ports indicats. La recerca sobre les xarxes mercantils marítimes valencianes de la primera meitat del segle XIV, realitzada per un dels autors del present treball, ha permés analitzar quasi cent cinquanta noliejaments signats a la

10. GUINOT RODRÍGUEZ, *El Libro de Privilegis* ..., cit., pp. 108-110; R. FERRER NAVARRO, "Los puertos del reino de Valencia durante el siglo XIV", *Saitabi*, 25 (1975), pp. 105 y 107-108.

11. FERRER NAVARRO, "Los puertos del reino de Valencia ...", cit., pp. 107-109, 111, 112 i 114 (notícies de 1311, 1318 i 1328); GUINOT RODRÍGUEZ, *El Libro de Privilegis* ..., cit., pp. 70 i 164 (notícia de 1318); RABASSA I VAQUER, "Funcions econòmiques del port de Peníscola ...", cit., p. 1273 (notícies de 1311 i 1328). El privilegi de Benicarló de 1318 fou reiterat per Pere IV en 1338 i encara més en 1370, quan refermà la categoria del poble com a carregador pel qual podien sortir virtualles i altres coses (GUINOT RODRÍGUEZ, *ibidem*, pp. 73, 76, 158-159 i 165).

12. IRADIEL MURUGARREN *et alii*, *Oficios artesanales* ..., cit., p. 118, i SÁNCHEZ ADELL, *Castellón de la Plana* ..., cit., p. 130 (notícia de 1329); J.L. SOLER MILLA, "Una villa medieval volcada al Mediterráneo: Morvedre en los itinerarios mercantiles locales e internacionales durante la Baja Edad Media (ss. XIII-XV)", en *De Murbiter a Morvedre*, Catàleg de l'Exposició, València, 2006, pp. 178-179 (document de 1315); FERRER NAVARRO, "Los puertos del reino de Valencia ...", cit., p. 105 (document de 1325).

ciutat de València davant notari, vint-i-tres dels quals incloïen entre 1317 i 1336 itineraris comercials que havien de tocar ports castellonencs.<sup>13</sup> I per bé que siguin pocs, d'aquesta vintena de contractes sobresurten determinades característiques que convé resumir.

D'entrada, tots els acords anotaren escales inicials, intermèdies o finals només a Castelló i a Borriana. Els desplaçaments s'efectuaven amb embarcacions petites o mitjanes (llenys normalment), que pertanyien a patrons quasi sempre valencians. Entre els mercaders noliejadors també es manté el predomini valencià, fins i tot amb la intervenció d'un operador de Castelló (Domingo Estremer) en agost de 1322. Tanmateix, en aquest sector del negoci, apareixen amb una certa consistència comerciants d'altres procedències: catalans, mallorquins i, en especial, agents de Perpinyà, Narbona i Cotlliure, l'activitat dels quals a la València de l'època era ben rellevant.<sup>14</sup> I les circulacions que patrons i mercaders organitzaren tenien diversos sentits. Per exemple, algunes rutes que feien parada a Castelló preveïen dur figues i faves a Aigües Mortes (agost i setembre de 1318); pells a Cotlliure (març de 1325); quitrà, sèu, pega i ceràmica a Narbona (gener de 1326); o figues a Mallorca (juliol de 1326). Borriana, per la seua banda, fou el port considerat en itineraris que portaven vi i figues a Mallorca (juny i octubre de 1318), figues a Alger (novembre de 1325), i arròs a Cotlliure (desembre de 1332). Però també fou el lloc d'arribada de partides de sal de la Mata (setembre de 1326), i el punt intermedi en un viatge (octubre de 1326) que començava a València i Sagunt i acabava a Roses i que implicava el transport de molts productes (figues, faves, cordes, garrofes, sabó, arròs, vi, pega i mel).

Com es veu, aquests tràfics que –almenys sobre el paper dels protocols notariais– solcaven el litoral castellonenc es negociaven amb la intenció d'exportar sobretot mercaderies d'origen agrícola o ramader i, de forma més esporàdica, articles que necessitaven d'un grau major d'elaboració, de caràcter fins i tot artesanal.<sup>15</sup> I com també indiquen les notícies que acabem

13. J.L. SOLER MILLA, *Métodos comerciales y redes mercantiles marítimas en Valencia durante la primera mitad del siglo XIV*, treball d'investigació, Universitat d'Alacant, 2004, especialment pp. 207-234. Els noliejaments referits a Castelló consten en les fonts següents: ARXIU DEL REGNE DE VALÈNCIA (en endavant, A.R.V.), *Protocolos*, núm. 2791 (1317-IV-11), 2627 (1318-VI-26, IX-15 i X-16), 10405 (1318-VIII-11), 2837 (1322-VIII-15 i XI-23), 2855 (1325-III-29, VII-3, X-19 i XI-18, i 1326-I-16), 10408 (1326-VII-31, VIII-12, IX-9 –n'hi han dos– i 11, X-1 i 19, i XI-3), 2758 (1330-III-30), 2877 (1332-XII-12) i 2876 (1336-II-3).

14. Sobre la presència de mercaders llenguadocians a València a l'inici del Tres-cents i la participació d'alguns d'ells en noliejaments que afectaven ports castellonencs, vegeu també G. ROMESTAN, "Els mercaders llenguadocians en el Regne de València durant la primera meitat del segle XIV", en *València, un mercat medieval*, dir. per A. FURIÓ, València, 1985, pp. 175-263, particularment pp. 230-235.

15. Però en l'extracció de producció agrícola durant els primers decennis del Tres-cents, no sols participaven Castelló i Borriana (com assenyalen els documents notariais), o Peníscola i Alcossebre (com hem vist abans amb altres fonts, i com refermarem després en el cas penisclà). La investigació

de reproduir, els trajectes contractats estipulaven, a part de l'enllaç amb altres costes valencianes, connexions amb Catalunya, el sud de l'actual França, Mallorca i el nord d'Àfrica. D'aquests espais, dos destaquen particularment. L'un és el del nord d'Àfrica (el Magrib bàsicament), que es va convertir des de la primeria del XIV en un dels àmbits preferents de l'expansió mercantil valenciana<sup>16</sup> i amb el qual, des de Castelló i Borriana, s'establien noliejaments que, com en agost de 1322, octubre de 1326 o març de 1330, podien passar per València i Dénia i no fixaven per anticipat els productes que s'havien de carregar. L'altre espai és el de Mallorca, en especial perquè les relacions de l'illa amb les poblacions castellonenques es veuen ara confirmades a bastament gràcies a les pròpies fonts mallorquines.

En aquest sentit, de les esmentades fonts coneixem un parell de comandes de 1349 que vinculaven Mallorca amb Borriana, altres indrets de la costa valenciana i Gènova; un contracte de societat, també de 1349, signat entre mercaders de Peníscola, Mallorca i Puigcerdà per tal de comerciar justament entre Peníscola i Mallorca; i un noliejament un poc més tardà, de 1352, que fixà el recorregut Mallorca-Sagunt-Borriana-Mallorca i acordà el transport de vi i figues.<sup>17</sup> Amb anterioritat, l'Arxiu del Regne de Mallorca conserva entre 1321 i 1341 diferents registres de l'anomenat "dret d'ancoratge", un impost que havien de satisfer els responsables de totes les embarcacions que atracaven al port de Mallorca, segons el tipus i la categoria de cadascuna d'elles. Doncs bé: en aquesta documentació compareixen patrons que manifesten arribar-hi o ser originaris del nord valencià. En concret, de Castelló (tres declaracions en 1321 i una, respectivament, en 1330, 1331 i 1340), Borriana (dues en 1330) i Peníscola (una en 1321, tres en 1324, dues en 1325, quatre en 1330, una en 1331 i dues, també respectivament, en 1332 i 1333). En alguns casos, la presència a Mallorca de les naus es repeteix diverses vegades. En 1321 Pere Vaquer, de Castelló, pagà 8 sous per l'ancoratge del seu lleny tant en abril com en juny. En 1330 Pere Ruc, ciutadà de València i procedent de Borriana, lliurà les mateixes quantitats per un altre lleny que parà a la capital balear en abril i en maig. I entre novembre de 1324 i febrer de 1325 Guillem Samaisó, de Peníscola,

---

conduïda per Juan Leonardo Soler Milla, a banda de corroborar la funcionalitat d'un lloc com Alcossebre, demostra que punts costaners com Alcalà de Xivert, Moncofa, Nules o Orpesa intervenien també aleshores en aquest tipus de tràfic a nivell regional. La futura tesi doctoral de l'autor reproduirà les dades al respecte. Per ara, servisca com a demostració puntual un document del 18 de febrer de 1335 que menciona un carregament de cereal destinat a Barcelona, fet per veïns de València i d'Onda *in plagia loci de Mancoffa* (ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ, Cancelleria, registre núm. 488, f. 92r).

16. J.L. SOLER MILLA, "Las relaciones comerciales entre Valencia y el Norte de África durante la primera mitad del siglo XIV", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, en premsa.

17. ARXIU CAPITULAR DE LA CATEDRAL DE MALLORCA, *Protocols*, núm. 14566 (1349-IV-7: comanda), 14781 (1349-IX-11: societat) i 14554 (1349-XII-3: comanda); ARXIU DEL REGNE DE MALLORCA, *Notaris*, núm. P-149 (1352-XI-17: noliejament).

participà en la propietat d'un o més llenys (les informacions no són clares al respecte) que féu (o feren) escala a Mallorca en tres ocasions.<sup>18</sup>

La verificació d'aquests contactes Peníscola-Mallorca és força interessant. Per algunes de les dades del segle XIII que hem adduït abans, sabem que el carregador de la primera població podia quedar integrat, per molt excepcionalment que fóra aleshores, en circuits internacionals com els que relacionaven la Mediterrània ibèrica amb el nord d'Itàlia. Però el vincle amb Mallorca mostra que Peníscola també s'inseria en rutes més regionals. De fet, ja a partir de la segona meitat del mateix Dos-cents, aquest vessant regional seria segurament el principal dins els tràfics produïts a la platja de Peníscola: com ha apuntat Carles Rabassa, almenys des de llavors i fins als primers decennis del XIV, les fonts disponibles situen la base del comerç marítim penisclà en l'exportació dels excedents cerealístics de comarques interiors com la dels Ports de Morella, i en el consegüent abastament de mercats urbans relativament propers com el de Barcelona. I l'evolució posterior fins a les acaballes del Tres-cents sembla confirmar aquesta important funció regional de Peníscola: en les dècades 1370 i 1380 hi ha constància de l'intent de mantenir obertes línies de subministrament alimentari cap a Mallorca, mentre que, entre 1350 i 1400, també a València arribaven partides de blat salpades de Peníscola o desplaçades a la capital del regne per navilis peniscians des d'Oriola, Tortosa o el nord d'Àfrica.<sup>19</sup>

No obstant això, sempre en referència a Peníscola, probablement la major novetat des de mitjan segle XIV fou l'enorme consolidació del seu rol internacional, a través de l'assumpció de la tasca d'exportar les llanes valencianes del Maestrat i els Ports que, just en aquest mateix instant, començaven a penetrar de manera progressiva en el comerç mediterrani, sobretot el dirigit a Itàlia i controlat per les pròpies companyies mercantils italianes. El fenomen és molt conegut i creiem innecessari explicar-lo en profunditat. Només cal recordar que Federigo Melis, aprofitant els documents del famós arxiu toscà de l'empresa Datini, va demostrar fa temps que les llanes comprades terra endins podien confluïr en diferents ports de la costa castellonenca (Vinaròs, Benicarló, Peníscola, Orpesa, Castelló, Borriana o Almenara) per ser transportades per mar. Però, d'aquests nuclis, tan sols el de Peníscola assolí una posició rellevant i cronològicament duradora, gràcies a la bona condició natural de la localitat per a la pràctica de moviments navals. Fins i tot, Melis arribà a pensar que, durant la transició entre el XIV

18. Per a totes les dades de l'ancoratge mallorquí, vegeu SOLER MILLA, *Métodos comerciales ...*, cit., pp. 250-274. I sobre els vincles marítims entre València i Mallorca de 1300 a 1350, vegeu també Id., "Intercambiar y vincularse económicamente en el Mediterráneo Occidental: las relaciones comerciales entre Valencia y Mallorca durante la primera mitad del siglo XIV", en *III Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas*, Lorca, 2006, en premsa.

19. RABASSA I VAQUER, "Funcions econòmiques del port de Peníscola ...", cit., pp. 1271, 1277-1278, 1280 i 1283.

i el XV, Peníscola podria definir-se com el major port exportador de llanes de la Mediterrània.<sup>20</sup>

Siga exagerada o no aquesta afirmació, el cert és que ja en 1357 trobem una notícia que testimonia el context en què es veié immers el nord castellanenc a partir de la meitat del Tres-cents: en febrer d'aquest any, una embarcació de Narbona va sortir de Peníscola amb destinació al port sienés de Talamone amb 490 bales de llana de Sant Mateu, que pertanyien a nou empreses florentines.<sup>21</sup> Però tot indica que no és fins als anys setanta del mateix segle que els mercaders italians comencen a freqüentar amb regularitat el carregador penisclà, una dinàmica que es va mantenir fins a les dècades inicials del Quatre-cents. Les conseqüències d'aquesta realitat han estat explicitades recentment, de nou, per Carles Rabassa. En el període assenyalat, Peníscola es va convertir en punt de connexió entre els àmbits local i internacional del comerç, ja que allí convergien els mercaders de llana dels pobles de l'interior, i allí la recollien els agents del gran tràfic mediterrani. I al costat de la llana, altres articles de la zona entraren en els canals mercantils com a càrrega complementària: mel, pells o draps, per exemple. Amb tot, res d'açò significa que Peníscola arribara a desenvolupar-se com a gran centre comercial o a posseir una classe potent de mercaders. Per contra, la vila fou normalment una mera plaça de trànsit de productes, la qual cosa –això sí– va poder afavorir l'existència d'un grup propi de professionals del transport naval (patrons de nau o mariners), aliens al control dels intercanvis.<sup>22</sup>

En qualsevol cas, a banda de les circumstàncies del negoci llaner, si seguim dins l'etapa que s'inicia a mitjan segle XIV, les característiques del tràfic marítim semblen conservar tendències establides abans no tan sols a Peníscola, com ja hem argumentat parcialment, sinó també a d'altres indrets del litoral castellanenc. Així, en principi, des d'aquest moment continuen localitzant-se testimonis que emfasitzen la funcionalitat dels carregadors per al comerç alimentari: en 1374, Nules va obtenir un privilegi de la monarquia que permetia la sortida de vi per la seua costa sempre que no anara fora del regne de València, mentre que en 1398 de nou el rei autoritzà la importació i l'exportació de cereals, vi i altres mercaderies per la platja d'Almassora.<sup>23</sup> A més, a partir d'ara tampoc no falten les mencions al fet que els ports mantingueren la seua incorporació a una sèrie de rutes de radi major o

20. F. MELIS, "La llana de l'Espanya mediterrània i de la Berberia occidental en els segles XIV-XV", en *València, un mercat medieval*, cit., pp. 69-70; *ib.*, "L'àrea catalano-aragonesa nel sistema economico del Mediterraneo occidentale", en *ib.*, *I mercanti italiani nell'Europa medievale e rinascimentale*, a cura di L. FRANGIONI e con introduzione di H. KELLENBENZ, Florència, 1990, p. 228.

21. IGUAL LUIS – NAVARRO ESPINACH, "Relazioni economiche ...", cit., p. 82.

22. RABASSA I VAQUER, "Funcions econòmiques del port de Peníscola ...", cit., pp. 1277-1278, 1283 i 1285.

23. Sobre Nules, vegeu FERRER NAVARRO, "Los puertos del reino de Valencia ...", cit., pp. 110 i 116. I sobre Almassora, IGUAL LUIS, "Movilitat poblacional ...", cit., p. 68.



menor que cobrien la Mediterrània occidental, des del territori ibèric fins a Itàlia i des de França fins al nord d'Àfrica. I açò pot quedar ben il·lustrat amb informacions més tardanes, que corresponen plenament al segle XV.

De 1412 a 1418 i en 1422, dos llibres de l'impost de les "coses vedades" cobrat a la ciutat de Castelló registren tres-cents trenta assentaments, on es repartiren les declaracions de quaranta-sis mercaders que extraguieren per via marítima productes inclosos en aquest dret: sobretot pega i quitrà, però també cabirons, ferro, ganivets, sèu i taules de pi. Entre els responsables de les partides abunden fonamentalment els operadors de Castelló i de Barcelona, tots els quals expressaren de manera molt majoritària l'ús de barques per tal de dur a terme les exportacions. I l'origen dels patrons de les embarcacions encarregades del transport, almenys el d'aquells que el manifestaren (una minoria en el conjunt d'aquestes fonts), els mostra provinents en especial de diferents ports catalans, amb el de Barcelona al capdavant. Probablement, el protagonisme català quant als mercaders i als patrons té molt a veure amb la destinació del comerç reflectit en els documents, perquè la immensa major part dels assentaments fiscals reproduïx negocis dirigits de Castelló a Barcelona, seguits a gran distància pels que havien d'anar des de la capital de la Plana fins a Tarragona, Blanes, Cotlliure, Narbona, Sant Feliu i Gènova.<sup>24</sup>

Però aquests darrers espais no eren els únics amb què connectava el port de Castelló durant els primers decennis del Quatre-cents. Alguns noliejaments aïllats d'aquestes dates que s'han estudiat, sempre signats a València, situen Castelló en itineraris que des de la pròpia València arribaven a Càller (maig de 1420), i a Alger i Orà després de travessar Sagunt i Gandia (maig de 1440). I de forma pareguda, altres contractes del mateix tipus i la mateixa època també consideren circulacions que passaven per Vinaròs en recorreguts entre València i Barcelona (gener de 1427), o per Peníscola en rutes que, relacionades segurament amb l'èxit internacional ja descrit d'aquest port, vinculaven València amb Catalunya i les costes toscanes de Talamone i Pisa (abril de 1436).<sup>25</sup> Amb tot, si volem prosseguir l'anàlisi de noliejaments del XV que afectaren les comarques castellonenques, ens hem de traslladar a la fi del segle, quan tornem a disposar d'un nombre de referències al respecte més consistent, encara que novament escàs.

Entre 1475 i 1500, els protocols de Jaume Salvador, notari de València, reuneixen continguts interessants per al nostre treball. Per exemple, en 1500, un botiguer valencià, un mercader barceloní i un veí d'Onda acordaren crear una companyia per comerciar llanes i cuirs que s'havien de posar en

24. P. LÓPEZ ELUM, "Contribución al estudio de las relaciones comerciales marítimas de Castellón de la Plana durante los años 1412 a 1418 y 1422", *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, IX (1973), pp. 211-266.

25. E. CRUSELLES GÓMEZ, *Hombres de negocios y mercaderes bajomedievales valencianos*, tesi doctoral, Universitat de València, 1996, vol. II, pp. 397 i 401 (noliejament de 1440), 402 (de 1436), 403 (de 1420) i 404 (de 1427).

mar en lo grau de Borriana, per remetre aquells en la ciutat de Barcelona o lla hon la dita companyia millor li parexerà. I també per exemple, en 1484, 1485 i 1500, empreses estrangeres instal·lades a València compraren produccions de pansa i d'oli destinades a l'exportació que s'havien de lliurar in gradu Moncofe o a Moncofa, vora la mar. D'aquest carregador de Moncofa, ja n'haviem dit alguna cosa a l'inici del XIV, i el cert és que sembla despuntar a les acaballes del Quatre-cents com a desembocadura natural de les explotacions agràries de la Vall d'Uixó i la Serra d'Espadà, els fruits de les quals eren demanats, junt amb altres collites valencianes, per al consum sumptuari de la noblesa i les classes enriquides europees.<sup>26</sup> Però al costat de dades com les exposades, en els llibres de Jaume Salvador hem pogut examinar diversos noliejaments on se citen ports castellonencs: en concret, les investigacions realitzades han permès exhumar fins ara quinze documents d'aquest gènere entre 1481 i 1498.<sup>27</sup>

Només un d'aquests contractes (febrer de 1493) establí parar a Castelló, dins un trajecte que començava a Dénia; feia escala després a València, a Tarragona o Salou, a Castelló (durant dos dies), a Dénia, a Alacant i a Mazarrón; i acabava a Flandes. El viatge es negocià per exportar ametlles i altres robes per compte de mercaders valencians, catalans i italians, i el mitjà de transport escollit fou la nau de Fernando del Hoyo, patró de probable procedència castellana. Si aquest origen fóra cert, no seria l'única vegada que embarcacions comandades per castellans pogueren solcar la mar castellenca en la segona meitat del segle XV. I és que se sap per altres fonts que, en 1483, també tres naus de gallecs vingueren al grau de Castelló plenes de cuirs i ferro, amb la intenció de vendre les partides corresponents i de comprar dotze mil cànters de vi per distribuir-los en l'itinerari de retorn.<sup>28</sup> En qualsevol cas, si tornem als registres del notari Salvador, hem de remarcar que els seus noliejaments no destaquen tant Castelló com les rutes que passaven per tres carregadors: Moncofa precisament, Benicarló i Peníscola.

Sobre Moncofa, aquesta població apareix integrada en travessies que, des del litoral valencià, volien atracar a Orà (novembre de 1492) i a Savona (octubre de 1497), o efectuar circuits per les illes mediterrànies (Mallorca,

26. Les notícies notariales sobre Borriana i Moncofa, i el sentit de les exportacions per aquest segon carregador, consten en IGUAL LUIS, "Economia local i comerç exterior ...", cit., pp. 120-121.

27. A.R.V., *Protocolos*, núm. 2000 (1481-X-17), 2003 (1484-I-10), 2005 (1488-XII-12), 2008 (1490-I-15), 2009 (1492-XI-10 i XII-24), 2010 (1493-II-16 i VII-2), 2012 (1494-II-8), 2013 (1496-XI-15), 2014 (1497-X-12) i 2016 (1497-XII-28, 1498-I-11 i 17, i II-14). La recerca sobre els protocols de Jaume Salvador parteix dels treballs que conduïren a l'elaboració de la tesi doctoral de D. IGUAL LUIS, *Valencia e Italia en el siglo XV. Rutas, mercados y hombres de negocios en el espacio económico del Mediterráneo occidental*, Vila-real, 1998. I ha continuat fins avui a través de sondejos més parcials, si bé no està acabada pel que fa als documents relatius a Castelló.

28. IRADIEL MURUGARREN et alii, *Oficios artesanales ...*, cit., p. 122; IGUAL LUIS, "Economia local i comerç exterior ...", cit., p. 119.

Sicília i Sardenya) i per Itàlia (Roma i Nàpols) abans de finalitzar el viatge a la Península Ibèrica (octubre de 1481 i desembre de 1492). Els titulars de tots els negocis foren mercaders de Florència o de la Corona d'Aragó, però tan sols en un cas (el de 1497) la parada de Moncofa s'acordà amb ple sentit de càrrega de productes (figues, bescuit i ametlló), mentre que en la resta de noliejaments l'escala sembla posseir un caràcter més auxiliar. Sobre Benicarló, els contractes de tràfic marítim recollits per Salvador es feren per l'interés d'operadors sempre valencians; amb recorreguts que havien de tocar Almeria (desembre de 1488 i gener de 1490), Eivissa (juliol de 1493) i Cadis (febrer de 1494); i amb l'objectiu de comerciar articles estibats al mateix Benicarló (vi, farina, garrofes o ordi). Finalment, sobre Peníscola, els transports analitzats ofereixen una visió clara: aquest port centralitzava exportacions de forment a Gènova o la Ligúria. Així consta en un primer document signat en gener de 1484 i, sobretot, en altres cinc noliejaments que Alfonso Sánchez, mercader i lloctinent del tresorer dels Reis Catòlics, organitzà amb sis embarcacions (cinc naus, algunes patronejades per bascos, i un balener) en novembre de 1496, desembre de 1497 i gener i febrer de 1498.

És ben cert que l'activitat comercial i marítima de Peníscola degué decaure des de 1450, respecte a l'etapa immediatament anterior, com a conseqüència fonamental dels canvis introduïts en els mercats de la llana.<sup>29</sup> Tanmateix, les informacions de Jaume Salvador –i altres que mostrarem més endavant– corroboren que, almenys fins a 1500, el carregador penisclà va mantenir encara alguna funcionalitat quant a la circulació de virtualles. Funcionalitat que prolongava estratègies d'antiguitat secular i que, com s'ha vist amb escreix, combinada amb el tràfic d'altres partides d'origen rural, no era exclusiva de Peníscola dins les comarques de Castelló. A més, també les notícies de Salvador permeten apreciar que, en els itineraris que creuaven la costa castellonenca a la fi del XV, participaven grups de comerciants (de la Corona d'Aragó o italians) i de marins (com els castellans o atlàntics) que es troben aleshores entre els més habituals dels intercanvis valencians.<sup>30</sup> El problema és esbrinar l'autèntic significat històric de tot açò, una qüestió que és traslladable també a la resta d'idees emprades al llarg de l'apartat.

En aquest sentit, cal insistir en un fet anotat ja en les pàgines introductòries: som conscients de la dispersió de les dades que hem anat exposant, així com de l'escassetat d'algunes fonts utilitzades i de la seua parcialitat (per exemple, són fonts que provenen moltes voltes de realitats externes a la castellonenca i que parlen només d'exportacions). I aquestes dificultats s'agreugen en voler observar un conjunt d'espais (els carregadors

29. RABASSA I VAQUER, "Funcions econòmiques del port de Peníscola ...", cit., pp. 1271-1272.

30. IGUAL LUIS, *Valencia e Italia en el siglo XV* ..., cit., pàssim; lb., "Itinerarios comerciales en el espacio meridional mediterráneo de la Baja Edad Media", en *XXVII Semana de Estudios Medievales de Estella: 'Itinerarios medievales e identidad hispánica'*, Pamplona, 2001, pp. 142-147.

castellonencs) sobre els quals la documentació investigada s'acumula de forma desigual. Tots aquests obstacles atorguen als nostres arguments un valor il·lustratiu, o de constatació qualitativa de determinades situacions en determinats moments. Però més difícil és interpretar el pes real que tingueren aquestes situacions i els seus agents humans i tècnics a l'hora de caracteritzar en la llarga o en la curta durada les economies castellanenques afectades i, en especial, a l'hora de jutjar la integració presentada dels ports en rutes mediterrànies de major o menor abast i d'apreciar-ne la intensitat respectiva. Una intensitat, la d'aquestes rutes, que troba en altres fonts nous elements de discussió.

### 3. L'ABASTAMENT DE LA CIUTAT DE VALÈNCIA A LA FI DEL SEGLE XV

De la València de la segona meitat del Quatre-cents es coneixen uns pocs llibres de l'anomenat "manifest de mar", un registre on s'inventariaven els vaixells que atracaven diàriament a la principal ciutat del regne. Junt amb altres dades secundàries, la font comença per apuntar de cada embarcació la data d'arribada, el tipus de nau, el seu titular en qualitat de senyor o patró, i l'indret de procedència. I segueix amb la precisió de les partides de mercaderies transportades, on figura el nom dels propietaris remittents, la naturalesa i la quantitat dels productes enviats i, en el seu cas, tant els consignataris a València com l'import dels impostos que les partides pagaven, i que corresponen a les taxes del "pes reial" (o peatge) que la monarquia havia fet recaure sobre l'activitat mercantil. Gràcies a tot aquest contingut és fàcil entendre que els manifests, malgrat comptar amb els inconvenients típics de la documentació fiscal, són una bona font per dibuixar llavors les importacions marítimes de la capital valenciana. De fet, els volums conservats de 1451, 1459, 1488, 1491 i 1494 han servit ja per a bastir esquemes d'aquestes importacions, que han atés tant a les connexions internacionals del grau valencià com a les seues vinculacions més locals o regionals.<sup>31</sup>

Per descomptat, els "manifests de mar" inclouen també les naus inscrites aranzelàriament que asseguraren arribar a València des de les comarques castellanenques. Per això, la investigació detallada d'aquests registres de les dècades finals del XV ens ha permés elaborar la taula següent, que recull el nombre total de declaracions que hem detectat dividides per anys i per llocs:

31. Els llibres del "manifest de mar" es troben en A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11059 (1451), 11060 (1491), 11942 (1459; antiga signatura *Varia*, Llibres, núm. 874) i 12195 (1488; antiga signatura *Batl·lia*, Llibres, Apèndix 68); *Id.*, *Varia*, Llibres, núm. 198 (1459); i *Id.*, *Generalitat*, núm. 4934 (1494). Sobre aquestes fonts i la tradició historiogràfica del seu estudi, vegeu IGUAL LUIS, *València e Italia en el siglo XV* ..., cit., pp. 141-150.

|                         | 1451 | 1459 | 1488 | 1491       | 1494 | Total       |
|-------------------------|------|------|------|------------|------|-------------|
| <i>Vinaròs</i>          | 1    | --   | 16   | 9 (2)      | 9    | 35 (2)      |
| <i>Benicarló</i>        | 3    | 5    | 58   | 16 (27)    | 37   | 119 (27)    |
| <i>Peníscola</i>        | 5    | 1    | 17   | 5 (3/4)    | 8    | 36 (3/4)    |
| <i>Alcalà de Xivert</i> | 1    | --   | 9    | 3 (3)      | 3    | 16 (3)      |
| <i>Capicorb</i>         | 1    | 1    | 5    | --         | --   | 7           |
| <i>Cabanes</i>          | --   | --   | 8    | 4 (6/7)    | 7    | 19 (6/7)    |
| <i>Orpesa</i>           | --   | --   | 1    | --         | --   | 1           |
| <i>Cap d'Orpesa</i>     | --   | 1    | --   | --         | --   | 1           |
| <i>Castelló</i>         | 1    | --   | 10   | 3 (1)      | --   | 14 (1)      |
| <i>Almassora</i>        | --   | --   | 5    | 5 (8)      | 3    | 13 (8)      |
| <i>Riu Millars</i>      | --   | --   | --   | 2 (1)      | --   | 2 (1)       |
| <i>Borriana</i>         | --   | --   | 5    | --         | 3    | 8           |
| <i>Almenara</i>         | --   | --   | 2    | -- (2)     | --   | 2 (2)       |
| <i>Total</i>            | 12   | 8    | 135  | 47 (53/55) | 70   | 272 (53/55) |

El quadre necessita alguns aclariments.<sup>32</sup> D'entrada s'ha de dir que les xifres no identifiquen sempre vaixells diferents, sinó que són arribades distintes d'embarcacions que, com veurem, poden reiterar diverses vegades la seua presència al port valencià. A banda, probablement és més interessant advertir que, dels anys considerats, només dos (1488 i 1494) són manifestos que comprenen complets els dotze mesos. El de 1451 arplega tan sols anotacions de gener, mentre que el de 1459 ho fa entre gener i juny, i el de 1491 entre gener i juliol. Tanmateix, aquest últim manifest queda encapçalat per un índex nominal de titulars de naus que, ara sí, sembla reproduir el conjunt de l'any fins a desembre. És innegable que aquest índex planteja greus problemes d'interpretació. Així i tot, hem cregut oportú comptar les declaracions mencionades en aquests fulls que no ha conservat el manifest associat per tal que, almenys, servisquen com a índex del que succeï durant els darrers mesos de 1491. Però, per prudència, això ho hem fet diferenciant en la columna corresponent dues xifres: la del manifest, sense parèntesis, que computa les arribades de gener a juliol de 1491; i la que surt de l'índex de titulars de naus, entre parèntesis, que reflectiria els atracaments de juliol a desembre del mateix any i que, lògicament, es repeteix en la columna final del total.<sup>33</sup>

32. A part de les coses que direm tot seguit, l'any 1488 hi ha una embarcació que declara provenir a València de Benicarló i Vinaròs. En els espais del quadre corresponents a ambdues poblacions tant en la columna de 1488 com en la del total final, la nau es computa per separat en cadascuna d'elles. Però aquesta duplicació s'elimina en sumar el total de cada columna, raó per la qual aquestes sumes (135 en el cas de 1488 i 272 en el del total) difereixen en una unitat respecte al càlcul estricte de les dades de què surten.

33. Els problemes d'interpretació que hem esmentat sobre l'índex de titulars de naus de 1491 parteixen de la imprecisió amb què aquest ha estat redactat. L'índex pareix contemporani a l'elaboració del manifest, i comprén els vint-i-vuit primers fulls de la font (recordem-la: A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11060), dels quals només consten escrits fins al vint-i-quatre. Els escriptors originals es limitaren a copiar-hi el nom del responsable de cada embarcació arribada a València, el tipus

Si sumem les dues quantitats de 1491, i acceptem que el resultat (cent o cent dues naus) equival a un any complet dels manifests, convé fixar-se en el fet que, només en tres anys discontinus –però relativament propers– de la segona meitat del XV (1488, 1491 i 1494), aquestes fonts testimonien al voltant de tres-centes circulacions d'embarcacions entre la costa castellanenca i València. El número és important, i ho és més si considerem que aquestes magnituds suposen a l'entorn del 20 % de totes les declaracions reunides en el manifest d'algun any i, també, que ocupen un nivell majoritari o molt rellevant dins les arribades a la capital procedents de la resta del regne.<sup>34</sup> Amb tot, no s'han de perdre de vista dues coses: la primera, que les xifres dels manifests no poden agafar-se com a índexs indiscutibles perquè, a pesar de tot, aquesta documentació està plena d'imperficcions;<sup>35</sup> i la segona, metodològicament bàsica, que la densitat

---

de vaixell, el lloc d'origen, i el full del manifest on devia aparèixer el registre i l'inventari de les partides importades. Per tant, no hi ha cap indicació cronològica, i l'única manera de distingir les inscripcions teòricament fetes a partir de juliol és observar el número de full assenyalat a l'índex i, donat que el manifest manté encara la foliació del segle XV (a la qual se superposa una foliació moderna), comprovar si el full citat no es conserva i, en conseqüència, correspon a alguna de les naus que falten en el manifest detallat. Però no hi ha forma de comprovar fefaentment la veracitat d'aquestes arribades que manquen, ni tampoc de resoldre alguns altres dubtes que provoca el propi índex quan, per exemple, i sempre en referència a les informacions hipotèticament posteriors a juliol, repeteix dues vegades una entrada. Aquests casos poden deure's a errors dels escriptors o, per contra, reproduir dades correctes. Per això, davant la impossibilitat de solucionar la qüestió, s'haurà vist en el quadre una oscil·lació de les xifres entre parèntesis relatives a Peníscola i Cabanes en 1491, oscil·lació que s'arrossega en els totals consegüents. A més de tot açò, també problematitza la comprensió de l'índex el fet que, entre les declaracions que sí inclou el manifest fins a juliol, n'hi ha algunes que no surten al mateix índex, la qual cosa fa pensar en errades que podrien repetir-se també en les anotacions posteriors.

34. En el manifest de 1488, Jacqueline Guiral comptabilitza un total de 559 declaracions, de les quals 255 corresponen al conjunt del regne de València (GUIRAL-HADZIOSSIF, *Valencia, puerto mediterráneo* ..., cit., p. 35). Sobre aquestes xifres, les 135 arribades castellanenques d'aquest any que reproduïm en el nostre quadre signifiquen, respectivament, el 24 i el 53 %. I alguna cosa semblant es podria dir per al manifest de 1494, però no ens atrevim a donar percentatges al respecte per un motiu. De nou és Guiral (*ibidem*) qui ens ofereix, sobre aquest llibre, un càlcul global tant de les declaracions incloses (420) com dels atracaments valencians (130). Però quan detalla les arribades de cada port valencià al grau de la capital (Y. AUFRAY – J. GUIRAL, "Les péages du Royaume de Valence (1494)", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 12 (1976), p. 152), trobem divergències en relació amb la nostra taula, sobretot en els casos de Benicarló (nosaltres localitzem 37 declaracions i ella 27) i Peníscola (8 enfront de 4). Ignorem si la discrepància depèn de qüestions de lectura paleogràfica per part de l'autora francesa, a causa de l'estat no massa bo de conservació del document, o respon a una selecció de continguts feta per ella. Però el més probable és que aquest problema deixi també el seu rastre en els totals oferits per Guiral en 1494, els quals s'haurien de revisar –i esperem poder fer-ho en algun moment– per utilitzar-los en el càlcul de percentatges.

35. Com les que provoquen, per exemple, que puguin haver embarcacions que entren a València després d'haver salpat o haver fet una escala intermèdia als carregadors castellanenques, i que aquesta parada ens resulte desconeguda bé per les pràctiques de registrament dels escriptors dels manifestes (IGUAL LUIS, *Valencia e Italia en el siglo XV* ..., cit., p. 145), bé per un simple error d'aquests mateixos escriptors. És el que sospitem que passa, i no és l'únic cas, amb un llagut arribat el 26 de novembre de 1488 que no inclou la declaració del port de partida, tot i que el patró (Vicent Vives), les mercaderies i els propietaris inscrits compareixen aleshores habitualment en els tràfics originats a Vinaròs, Benicarló o Peníscola (A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 12195, f. 348r).

d'un determinat corrent de transaccions no guarda sempre relació directa amb el seu pes dins els mercats afectats o, en general, dins el sistema d'intercanvis. Tornarem després sobre aquesta matisació, la qual ens ajudarà a col·locar en el seu lloc el caràcter d'uns contactes marítims entre València i el litoral castellonenc que, segons els manifestes de la fi del Quatre-cents, es presenten molt freqüents i reiterats.

Però, d'acord amb aquests registres, els citats contactes es distribuïren amb desequilibris entre els diferents àmbits de Castelló. La taula oferida abans esmenta ports ja documentats al llarg de l'article (Vinaròs, Benicarló, Peníscola, Alcalà de Xivert, Orpesa, Castelló, Almassora, Borriana i Almenara), i altres carregadors i espais d'embarcament que nomenem ací per primera vegada (Capicorb, Cabanes, cap d'Orpesa i riu Millars). Entre tots ells, el predomini de les declaracions va pertànyer sempre a les naus salpades del Castelló centre-septentrional (entre Vinaròs i Cabanes) i, molt particularment, al conjunt constituït per Vinaròs, Benicarló (situat molt per damunt dels altres ports, sobretot des de 1488) i Peníscola. I aquesta jerarquia continuà de forma acusada durant l'inici del segle XVI, almenys fins a 1525. Així ho confirmen els mateixos llibres del "manifest de mar" o del peatge d'aquests anys tardans, els quals introdueixen, però, alguns canvis en la llista dels carregadors castellonencs: llavors es mantingué el protagonisme de la tríada Vinaròs-Benicarló-Peníscola, tot i que Vinaròs superà progressivament Benicarló quant al nombre d'arribades a València; i també consten mencions a llocs castellonencs d'estiba mercantil que no sortien en els manifestes del XV (un genèric "Maestrat", Benicàssim, Nules i Moncofa).<sup>36</sup>

A l'hora d'explicar el contingut intern dels inventaris fiscals investigats, el gran volum d'informació derivat impedeix fer-ho ací amb l'exposició exhaustiva dels cinc anys del Quatre-cents estudiats i de tots els navilis, productes i operadors ressenyats en aquestes fonts. Per això hem triat l'opció de mostrar els detalls d'un únic manifest, que serà el que examinarem en concret (tot i que sense exhaurir-ne l'anàlisi per raons d'espai) i al qual, si és necessari, adjuntarem consideracions tretes de la resta de llibres. La data seleccionada amb aquest objectiu és 1488, perquè d'aquest any posseïm un document complet, com ja sabem, en bon estat de conservació, el qual inclou la major xifra de declaracions castellonenes no tan sols entre els manifestes del segle XV, sinó també entre els de la primera del XVI.<sup>37</sup>

36. Per als manifestes del segle XVI fins a 1525, vegeu E. SALVADOR ESTEBAN, *La economía valenciana en el siglo XVI (comercio de importación)*, València, 1972, en especial p. 152.

37. Segons la referència de la nota anterior, de nou durant el XVI i fins a 1525, el major nombre d'arribades castellonenes a València es testimonià en els manifestes complets de 1509 (97), 1510 (100) i 1525 (92), mentre que les sumes d'altres volums sencers d'aquestes fonts conservats de la mateixa època (1503, 1507, 1519, 1520, 1522 i 1524) oscil·laren entre les 57 i les 74 declaracions de naus també procedents de Castelló.

I a l'apèndix amb què tanquem el nostre text podran observar-se totes les dades del registre escollit, separades en quadres relatius a cadascun dels carregadors i punts costaners de Castelló que figuren en la font i que s'ordenen alfabèticament.

Un primer element d'aquest apèndix que mereix comentari té a veure amb la classe d'embarcacions que vertebraren els viatges cap a València: llaguts (la majoria), barques i uns pocs esquifs. Aquesta tipologia, amb l'hegemonia del llagut, es repeteix també en els desplaçaments castellonencs de 1491 i 1494, per exemple. Açò significa la preponderància d'un gènere de flota que, malgrat les dificultats de definició i la diversitat formal que amaguen en ocasions els termes nàutics medievals, entraria dins els estols de tonatge petit o mitjà que aturaven llavors al grau de la capital del regne.<sup>38</sup> I el que potser és més important: l'arribada allí de les embarcacions es produïa amb una periodicitat que, en la contemplació global dels ports de Castelló, s'accelerava durant els darrers mesos de cada any o, com a màxim, durant tota l'etapa hivernal. Aquest escenari es comprova en 1488 a través de l'apèndix final, però també l'hem verificat de nou en 1491 (si donem validesa a l'índex de titulars de naus del manifest d'aquest any a què ja hem al·ludit) i en 1494. Un ritme semblant pot relacionar-se amb els cicles rurals i amb les necessitats d'abastament urbà,<sup>39</sup> sobretot si tenim en compte que en les partides mercantils transportades a València pels vaixells castellonencs abundaven, i molt, els productes agraris, com glossarem millor posteriorment.

En qualsevol cas, sempre sobre les embarcacions i la freqüència dels seus recorreguts, les inscripcions dels manifestes esbossen dues realitats més: la possibilitat que els diferents llaguts i barques constituïren a vegades una mena de combois que els permetien atracar agrupats a València; i el fet que les mateixes naus (o, almenys, els mateixos senyors o patrons de naus) hi acudien moltes voltes al llarg de l'any. Els exemples d'aquestes situacions són múltiples, encara que els més cridaners es troben a partir de les circulacions que afectaren Benicarló en 1488, la qual cosa és lògica si atenem a la gran quantitat de declaracions fiscals que li corresponen d'aquest any.

Sobre la primera realitat, no ens detindrem massa. És suficient amb indicar que la suposició de la formació de combois ens ha vingut suggerida per la concentració evident d'arribades a València que es produeix alguns dies. Segons especifica l'apèndix, el 24 i el 25 de febrer de 1488 cinc llaguts de Benicarló (dos el primer dia i tres el segon) foren registrats per

---

38. GUIRAL-HADZIOSSIF, *Valencia, puerto mediterráneo ...*, cit., pp. 48-70; SALVADOR ESTEBAN, *La economía valenciana ...*, cit., pp. 181-218.

39. AUFRAY – GUIRAL, "Les péages du Royaume de Valence ...", cit., pp. 151-152. Ací també trobareu confirmat, per a 1494, el ritme assenyalat de circulacions marítimes entre les comarques de Castelló i València.



les autoritats fiscals valencianes. Uns altres cinc llaguts i una barca de la mateixa procedència ho foren quasi un mes després (el 22 de març), mentre que a punt de concloure l'any (el 27 de novembre) tocaren la capital quatre llaguts més originaris també de Benicarló. La navegació conjunta no era estranya a la Mediterrània baix-medieval i, en el cas de les embarcacions mercantils, pot jutjar-se com una precaució defensiva davant els nombrosos perills (naturals i no naturals) de la mar.<sup>40</sup>

Sobre la segona realitat (la reiteració de viatges de les mateixes naus), les dades de Benicarló en 1488 tornen a ser contundents. Els cinquanta-vuit desplaçaments d'aquest carregador detectats llavors en les fonts són protagonitzats per llaguts i barques pertanyents a poc més de vint titulars, entre els quals tan sols sis acumulen al voltant del 60 % de les declaracions. Com detalla novament l'apèndix, aquestes sis persones són Joan Albalat, Joan Boques, Pere Boques, Pere Ferran, Domingo de Mitre i, molt en especial, Peri Llobard. A pesar dels dubtes d'algunes atribucions, a les sortides des de Benicarló, aquest darrer suma en 1488 d'altres itineraris començats a Alcalà de Xivert, Capicorb, Peníscola i Vinaròs. L'estudi de tots els seus manifestos demostra que era responsable, probablement com a propietari, de dues embarcacions almenys (una barca i un llagut); que podia disposar de patrons al seu servei; i que les seues naus visitaren una desena de vegades durant l'any el port de València.<sup>41</sup> Llobard podria tractar-se, doncs, d'un autèntic expert del transport marítim, que actuava centrat aparentment en les rutes de cabotatge i de curt radi de la costa valenciana. I sense arribar al mateix nivell, és probable que alguna cosa pareguda succeïra amb els altres individus citats en aquest paràgraf, cadascun dels quals compareix –com a propietari o patró i ara només des de Benicarló– cinc vegades o més en el document aranzelari.<sup>42</sup>

40. M<sup>a</sup>. T. FERRER I MALLOL, "La navegació de conserva a l'Edat Mitjana", *Anuario de Estudios Medievales*, 24 (1994), pp. 453-464.

41. La llista cronològica de les arribades a la capital del regne de les naus de Llobard, sempre extreta de l'apèndix final, és la següent (la data s'acompanya entre parèntesis dels ports de procedència i del tipus declarat d'embarcacions, mentre que indiquem amb interrogants els casos d'atribució dubtosa): ¿24 de febrer (Vinaròs, llagut)?; 23 de març (Vinaròs, barca i llagut); 19 d'abril (Peníscola, llagut); 13 de maig (Benicarló, barca); 6 de juny (Benicarló, barca); 12 d'agost (Benicarló, llagut); 16 de setembre (Benicarló, barca); 4 de desembre (Benicarló, barca); ¿19 de desembre (Capicorb, llagut)?; 20 de desembre (*sic*) (Alcalà de Xivert, barca); 23 de desembre (*sic*) (Alcalà de Xivert, barca); i ¿31 de desembre (Benicarló, barca)?.

42. Segons el nostre apèndix, les declaracions de Joan Albalat consten el 22 de març (és patró d'un llagut de Lluís Estanyol), 23 de maig, 16 de juny, 13 de juliol, 16 de setembre i 6 de desembre; les de Joan Boques, el 25 de febrer, 22 de març, 27 d'abril, 12 d'agost, 1 d'octubre, 23 d'octubre i 27 de novembre; les de Pere Boques, el 24 de febrer, 27 d'abril, 1 i 23 d'octubre i 27 de novembre; les de Pere Ferran, el 24 de gener, 25 de febrer, 22 de març, 21 d'agost, 27 de novembre i 19 de desembre; i les de Domingo de Mitre, el 24 de gener, 22 de març, 15 de maig, 29 d'octubre, 7 i 31 de desembre. Aquests són responsables d'embarcacions que reben normalment el nom de "llagut", encara que a vegades són citades com a "barca". Ignorem si açò identifica dues

Com acabem d'apreciar, és gràcies únicament a l'acumulació de notícies sobre cada personatge com podem arribar a deduir una mínima caracterització social i professional dels titulars dels vaixells, perquè els manifestes són poc explícits al respecte. Així i tot, les hipòtesis sobre la qüestió es refereixen a una minoria de subjectes, perquè, de la majoria, ni tan sols podem afirmar amb seguretat absoluta si es tracta de senyors o patrons de les embarcacions respectives, o de totes dues coses alhora. I el mateix ocorre amb la determinació dels orígens. La lectura dels quadres de l'apèndix ens il·lustra sobre la presència en els tràfics cap a València de marins valencians (Martí Navarro), catalans (un tal Miquel), castellans segurs (un tal Joan) o probables (Martín de Baeza), biscaïns (un tal Pere), sicilians (un tal Francí) i venecians (un tal Mateu).<sup>43</sup> Altres fonts i anys permeten ampliar aquest elenc amb gent provinent segurament d'Andalusia i Catània, amb més catalans i amb alguns veïns de Benicarló, entre altres.<sup>44</sup> Però tot plegat és poca cosa i, en l'estat actual del nostre coneixement, només l'examen antroponímic –per superficial que siga aquest– ens autoritza a pensar que, entre els conductors de les naus dels manifestes que comunicaren haver salpat de la costa castellonenca, abunden més els naturals de les terres ibèriques de la Corona d'Aragó.

---

naus diferents en cada cas, com passava amb seguretat amb Peri Llombard, o és una variació errònia de definicions dels escriptors del manifest de 1488. No obstant això, convé afegir que les activitats marítimes de tots ells continuaren alguns anys més, com es testimonia per a 1491 en A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11060, ff. 10v (Joan Albalat), 16v-17r (Pere Ferran), 114v (Pere Ferran), 115v (Pere Boques), 156r (Domingo de Mitre), 163v (Pere Ferran), 199v (Domingo de Mitre) i 209v (Pere Ferran); i per a 1494 en lb., *Generalitat*, núm. 4934, ff. 22v (Pere Boques), 105v (Joan Boques), 197r (Pere Ferran), 267v (Pere Ferran), 268v (Joan Boques), 311v (Pere Ferran) i 326v (Joan Boques). De Peri Llombard, no n'hem trobat rastre després de 1488. Però, sospitosament, el manifest de 1491 inclou mencions a una tal "Na Perina" (¿la seua muller o vídua?) com a titular d'un llagut arribat diverses vegades a València des de Benicarló i Vinaròs (A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11060, ff. 14r, 130r, 150v, 175v i 216r).

43. Els ports on apareixen aquests transportistes i les dates de les seues declaracions són: Martí Navarro (Alcalà de Xivert, 14 d'agost; Peníscola, 30 d'agost, 24 de novembre i 18 de desembre); el català Miquel (Peníscola, 1 d'octubre); el castellà Joan (Peníscola, 26 d'agost); Martín de Baeza (Castelló, 20 de desembre); el biscaí Pere (Castelló, 8 de març); el sicilià Francí (Peníscola, 24 de novembre); i el venecià Mateu (Vinaròs, 24 de novembre).

44. En 1451, Alfonso de Córdoba encapçala una barca arribada a València de Benicarló (A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11059, f. 26v). I entre aquest mateix any i 1459, Nardo de Catània és titular també d'una barca que salpà una vegada de Capicorb (*ibidem*, f. 19v) i una altra de Benicarló (lb., *Varia*, Llibres, núm. 198, f. 62v). En 1488, Andreu (o Andreuet) Gallart viatjà amb una barca tres voltes a València des de Vinaròs (vegeu a l'apèndix la declaració de l'1 de juny) i Benicarló (declaracions del 4 i 31 de desembre). Aquest era de Tossa de Mar (AUFFRAY – GUIRAL, "Les péages du Royaume de Valence ...", cit., p. 151), i compareix diverses oportunitats més dins els manifestes de 1491 i 1494, sempre amb desplaçaments de Benicarló i Vinaròs (A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11060, f. 2v; lb., *Generalitat*, núm. 4934, ff. 223r, 304r i 354v). Finalment, també en 1491 i 1494, Joan Just i Bernat París són dos dels senyors o patrons de naus més citats en les sortides novament de Benicarló i, amb menys freqüència, Vinaròs (lb., *Mestre Racional*, núm. 11060, ff. 4r, 10v, 11r, 77r, 120r i 151v; lb., *Generalitat*, núm. 4934, ff. 22r, 78v, 80r, 107v, 108r, 119r, 120r, 153r, 196v, 217r, 268v, 320r, 327r i 343v). I ambdós eren veïns de Benicarló (sobre Just, vegeu AUFFRAY – GUIRAL, *ibidem*; i sobre París, A.R.V., *Protocols*, núm. 2008 –1490-XI-6–).

Problemes similars suscita l'anàlisi dels operadors que consten com a responsables de les partides mercantils traslladades. Com ja hem apuntat, aquestes partides solen atribuir-se a un propietari remitent que, en principi, és un agent (o institució) resident a les poblacions de Castelló, o que hi manté certa activitat o presència més o menys directa i personal encara que habite fora d'ací. Després, cada partida pot vincular-se també a un consignatari, que és l'encarregat de rebre els productes a València i que, per tant, hi viu o hi té interessos. Més enllà d'aquest disseny teòric, els manifestos no són prou rics en informacions que aclarisquen les situacions socials, professionals o de domicili de la gran quantitat d'individus ressenyats en aquests apartats. Si el lector repassa el reiterat apèndix final, trobarà exemples en què aquesta font sí permet trobar quelcom relatiu a les esmentades situacions de propietaris i consignataris: mencions d'oficis (alguns d'ells artesanals), orígens o trets ètnico-religiosos (moros); tractaments de cortesia adjuntats a alguns noms (frare, mestre, mossén, misser); precisions de la residència de manera directa (fins i tot, quan es tracta de València, amb l'anotació de llocs urbans concrets), o mitjançant la franquícia fiscal que s'al·lega; i referències a les persones només (o sobretot) a través de la professió (els patrons) o de la funció social, política o eclesiàstica que desenvolupaven, com succeeix amb algun senyor feudal (el de Bétera), amb un parell de batlles (els d'Almassora i Cabanes) i, en particular, amb el bisbe de Tortosa que compareix en les embarcacions de Cabanes i Vinaròs, i amb certs comanadors (de l'orde de Montesa, s'entén) que figuren en les d'Alcalà de Xivert, Benicarló i Vinaròs. Tots aquests casos poden semblar molts però, en realitat, són relativament pocs en el conjunt.

Com passava amb els titulars de naus, en el terreny dels propietaris i consignataris de les mercaderies tornen a ser la reunió de dades sobre determinats operadors i el recurs a una altra documentació els camins per a dir-ne alguna cosa més o, per exemple, per a descobrir la intervenció de comerciants. Sempre sobre el manifest de 1488, Lluís Estanyol hi surt com a senyor d'un llagut en recorreguts des de Benicarló i Vinaròs, com a gestor de partides d'oli, cereals i llegums, i com a fiador de remeses alienes. Doncs bé: pensem que seria possible identificar aquest personatge amb l'individu homònim que, davant el notariat valencià de l'època, és qualificat de mercader d'Oriola.<sup>45</sup> En el quadre de l'apèndix relatiu a Borriana, la barca del 31 de desembre notifica portar una càrrega de panses consignada a Giovanni di Pazzi, mercader florentí ben conegut a la València de la fi del Quatre-cents.<sup>46</sup> I en la taula de Castelló són citats com a exportadors Llorenç Moliner i Jaume Miquel: el primer era probablement mercader, però tots dos

45. Sobre l'Estanyol de 1488, vegeu a l'apèndix les arribades de Benicarló del 22 de març, 12 d'agost i 27 de novembre, i les de Vinaròs del 17 d'abril, 8 d'agost i 16 de setembre. Sobre l'Estanyol dels notaris, vegeu A.R.V., *Protocolos*, núm. 2010 (1493-I-8).

46. IGUAL LUIS, *Valencia e Italia en el siglo XV* ..., cit., pp. 96 i 212-213.

posseeixen cognoms de llinatges del segle XV castellonenc que disposaven de molts integrants amb oficis artesanals i mercantils.<sup>47</sup>

No cal prolongar més la casuística. Tot assenyala, i en això el registre de 1488 es pareix als altres manifestes de la centúria, que entre els propietaris i consignataris de carregaments dels quals som capaços de percebre alguna hipòtesi caracteritzant es produeix un protagonisme compartit entre sectors privilegiats o d'elit de les comunitats (nobles, eclesiàstics i autoritats), professionals del transport marítim, membres d'oficis de tipus fins i tot artesanal, i mercaders que gaudirien de nivells econòmiques força diferents entre si, en funció també del lloc de procedència: s'ha de suposar, almenys com a definició mitjana, que no seria el mateix un mercader d'ascendència rural o semiurbana com molts dels operadors de les comarques castellonenques, que un mercader de la gran urbs de València. I al costat de tots aquests grups, no es pot menystenir la participació en els itineraris de gent d'altres àmbits que podia interessar-se pels circuits entre Castelló i València de forma més o menys esporàdica. En definitiva ens trobem amb una varietat d'actors, la majoria d'origen local castellonenc o valencià i molts d'ells no especialitzats en el comerç, que articulaven lògiques d'intercanvi diverses: des del simple gir de mercaderies entre un exportador i un importador, fins als tràfics que tocaven València en trànsit cap a altres destinacions, passant per transaccions que semblen veritables redistribucions de recursos dins una família, empresa o institució.<sup>48</sup>

Però, de quines mercaderies i recursos estem parlant? Ha arribat el moment de descriure els productes que queden testimoniats en les declaracions castellonenques dels "manifestes de mar" del Quatre-cents. Vegem d'entrada els vocables que enumera el nostre apèndix sobre 1488:<sup>49</sup>

47. IRADIEL MURUGARREN *et alii*, *Oficios artesanales ...*, cit., pp. 244-246 i 250-251; P. VICIANO, "La promoción social de una familia de mercaderes valencianos. Los Miquel de Castellón en el siglo XV", *Hispania*, LIII (1993), pp. 971-986. També en el manifest de 1451, en un llagut de Castelló, figura com a propietari mercantil Francesc Agramunt (A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11059, f. 23(bis)v), veí de la capital de la Plana sorgit del camperolat i integrat a mitjan Quatre-cents en el comerç (P. VICIANO, "Francesc Agramunt, un home de vila", en R. NARBONA *et alii*, *L'univers dels prohoms (Perfils socials a la València baix-medieval)*, València, 1995, pp. 175-215).

48. Diem açò últim per la freqüència amb què, en els manifestes castellonencs del XV, el propietari i el consignatari coincideixen. Aquest fet pot tenir diverses explicacions. Per exemple, que siga una única persona, família, empresa o institució la que assumisca el transport de mercaderies fins a València, perquè en algun dels llocs d'exportació o importació té la residència el titular, mentre que en l'altre es troba alguna mena de familiar, procurador o corresponsal que, en el moment de la declaració fiscal, consta amb el nom del titular principal i no amb el seu propi. Una altra possibilitat més simple és que el responsable de la partida, propietari i consignatari a la vegada, viatge directament amb la nau, la qual cosa sembla evident quan és un patró qui se n'atribueix la titularitat completa.

49. La classificació de mercaderies que oferim a continuació s'inspira en la publicada en J.À. SESMA MUÑOZ – Á. LIBANO ZUMALACÁRREGUI, *Léxico del comercio medieval en Aragón (Siglo XV)*, Saragossa, 1982, pp. 412-447. Per al significat dels conceptes inclosos en la llista, vegeu aquest mateix treball i també, per descomptat, A.M. ALCOVER *et alii*, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols., Palma de Mallorca, 1968-1969 (accessible a través de l'adreça URL: <http://dcvb.iecat.net/>).

- Cereals i lleguminoses: Arròs, arròs blanc, arròs roig, cigrons, civada, faves, fesols, forment, guixes, llegums, llentilles i ordi.
- Fruïts i hortalisses: Alls, garrofa i nous.
- Productes alimentaris transformats: Farina, mel, melasses, moixama, morca, oli, pansa, peix salat, sèu i vi.
- Pells: Anyins, corderines, cuïros de bou i pells de cabrit.
- Productes d'origen forestal o mineral: Alcofoll, carbó, cendra, goma, pega, plom i quitrà.
- Productes tèxtils: Drap cru, estam, estam filat i llana.
- Altres productes: Anxova, capsas, cera, espígol, pots i *serra (sic)*.

La llista conté prop de cinquanta veus, a les quals la resta de manifests del segle permeten afegir una quarantena de paraules més que no alteren substancialment el repartiment dels objectes en les set categories indicades.<sup>50</sup> Es reproduïx, doncs, una tipologia molt marcada, on el propi detallisme terminològic dels documents posa l'èmfasi en els productes alimentaris de base fonamentalment agrària, però també en alguns derivats de l'explotació ramadera, forestal o mineral. És a dir, es corrobora que les exportacions de Castelló a València que hem localitzat en les fonts investigades de les acaballes del XV són les típiques d'un corrent mercantil sostingut per productes rurals, que tenia la finalitat d'abastir un centre urbà. I aquesta constatació qualitativa troba la seua correspondència en el plànol de les xifres de partides transportades per mar.

En aquest sentit, una primera idea que s'ha d'introduir és que no totes les mercaderies mencionades es distribuïen igual entre els viatges del conjunt de carregadors castellonencs. Si mirem de nou l'exemple de 1488, hi observarem l'existència de productes que s'agafaven només d'un o dos ports (l'arròs a Almassora o a Castelló), enfront d'altres que dibuixen una circulació més general. És el que succeeix amb la civada (que es comercia des de sis indrets), les faves (des de quatre), el forment (des de sis també), la mel (des de nou), les nous (des de set), l'oli (des de cinc) i l'ordi (des de vuit).<sup>51</sup> No ressenyem aquests darrers carregaments per casualitat: tots ells

50. A banda d'alguns dels articles nomenats en la llista anterior, en 1451 trobem també avena, boixos, boldrons, cansalada, ferro vell, figues, formatges i pinyons (A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11059, ff. 18v, 19v, 20r-v, 21r-v i 23(bis)v). En 1459, draps per a tenyir, llenya, porc salat i suro (Id., *Varia*, Llibres, núm. 198, ff. 60v-61r, 62v, 63r i 98v). En 1491, cadires de pi, cordellat per a tenyir, estam filat, ferro, fusta, llana filada, *maderos*, metall, pells de cérvol, taules de noguer i tramussos (Id., *Mestre Racional*, núm. 11060, ff. 76r, 115v, 128v, 132r, 150v, 163v, 175r i 253v). I en 1494, avellana, bescuit, caixa de pi, cofre, espelta, ¿estelles de pintar (o de pinte)?, *favenes (sic)*, gavetes, llibants, llibants de bolig, olles, pales de fusta, peix, pells de moltó, sabó de llosa, sabó moll, saboges i vidriol (Id., *Generalitat*, núm. 4934, ff. 22r, 78v, 80r, 105v, 108r, 120r, 197r, 221r, 223r, 267v, 327r, 337v, 354v i 373r).

51. A l'apèndix, la civada surt cap a València des de Benicarló, Borriana, Cabanes, Castelló, Peníscola i Vinaròs; les faves, des d'Alcalà, Benicarló, Capicorb i Peníscola; el forment, des d'Alcalà, Benicarló,

concentren una bona part dels registres fiscals i dominen quantitativament la imatge dels desplaçaments, situació que confirma el pes del món agrari en els contactes que examinem.

Realitzar un càlcul complet al respecte és difícil, perquè la documentació presenta buits i dubtes i, sobretot, perquè combina en alguns productes la referència a unitats de mesura diferents i/o a embalatges i recipients variats, la qual cosa impedeix obtenir al final una xifra única d'exportacions. Amb tot, sí que és possible establir determinats indicis molt significatius. Sempre al voltant del manifest de 1488, la suma global de partides mercantils declarades pels diversos propietaris i consignataris de les naus és de 285. La majoria d'aquestes té dimensions modestes, sembla allunyar-se d'una potencial comercialització posterior, i inclou alguns dels articles citats en el paràgraf anterior. De fet, són sis d'aquests productes els que acumulen el nombre més elevat de notícies: la civada, que apareix en 25 partides; les faves, en 27; la mel, en 42; l'oli, en 52; l'ordi, en 54; i el forment, en 81. I tots els lots dels tres cereals que acabem d'anotar assoliren quantitats que sí podem comptabilitzar fàcilment: 541 cafissos de forment, 670'5 de civada i 672 d'ordi.<sup>52</sup>

Tanmateix, més enllà de tot açò, sobre el tema de les mercaderies i les seues xifres romanen dues incerteses, que els manifests no aclareixen: la primera, l'origen dels objectes exportats, el qual, atés el tipus de productes i llevat de casos excepcionals (a l'apèndix consta en alguna ocasió farina de França), cal situar hipotèticament a les pròpies terres de Castelló o a zones més interiors que projectaven els seus excedents cap a aquesta costa; i la segona, que no és la primera vegada que plantequem durant el treball, l'autèntica transcendència del circuit mercantil analitzat. Una dada pot contribuir a reflexionar sobre aquesta qüestió. Si fem cas del còmput de Jacqueline Guiral, el manifest de 1488 recollí la importació a la ciutat de València de 35.638 cafissos totals de forment o blat, dels quals 3.224 provenien de la resta del regne.<sup>53</sup> Sobre ambdues magnituds, els 541 cafissos castellanencs de forment suposaren respectivament l'1'5 % i el 16'7 %. És a dir, són números molt reduïts, malgrat la quantitat de naus i partides afectades per aquest intercanvi concret.

És evident que la dada és parcialíssima i que és inútil tractar d'extraure'n una conclusió general. Però, almenys, serveix per a demostrar en una realitat específica (el tràfic de forment d'un any sencer) que la densitat i la

---

Cabanes, Capicorb, Peníscola i Vinaròs; la mel, des d'Alcalà, Almassora, Benicarló, Cabanes, Capicorb, Castelló, Orpesa, Peníscola i Vinaròs; les nous, des d'Alcalà, Almassora, Benicarló, Cabanes, Castelló, Peníscola i Vinaròs; l'oli, des d'Alcalà, Benicarló, Cabanes, Peníscola i Vinaròs; i l'ordi, des d'Alcalà, Benicarló, Borriana, Cabanes, Capicorb, Castelló, Peníscola i Vinaròs.

52. A més de les xifres assenyalades, el forment ha d'incloure 16 barcelles i un mig cafís que ens resulta de lectura dubtosa. L'ordi també ha de sumar 8 barcelles i una partida que no n'especifica la quantitat.

53. GUIRAL-HADZIOSSIF, *Valencia, puerto mediterráneo* ..., cit., p. 371.

freqüència d'una determinada connexió marítima no asseguraven sempre una significació important de l'itinerari per al sistema comercial. Ho hem dit fa unes pàgines, i ho tornem a repetir: una cosa és la nombrosa circulació anual d'embarcacions entre Castelló i València, com s'ha vist, i una altra és el pes major o menor que els transports vertebrats per aquestes tingueren sobre les economies respectives, un argument que s'hauria d'intentar investigar amb més deteniment en el futur. De totes maneres, hi ha un altre element dels propis manifestos que aniria en la mateixa línia traçada pels percentatges del forment: els ingressos fiscals.

Una simple ullada als quadres de l'apèndix mostrarà que aquests ingressos poden ser qualificats de ridículs, ja que els delegats del peatge reial obtingueren menys de cinc lliures valencianes per totes les mercaderies declarades. Són ridículs si considerem que surten del registre d'un centenar llarg de naus, i si els comparem amb els beneficis aranzelaris derivats d'altres rutes amb un nivell de vaixells circulants molt inferior.<sup>54</sup> La situació es reitera en els altres manifestos estudiats i, sens dubte, com il·lustren novament els quadres posteriors, deu molt a les franquícies de què gaudia una gran part dels responsables de complir les obligacions fiscals de cada carregament mercantil.<sup>55</sup> Franquícies com les que adduïen els veïns d'Almassora, Benicarló, Peníscola, Tortosa, Traiguera, València i Vinaròs,<sup>56</sup> i que provocaven que els agents del peatge hagueren de trobar en altres operadors i en altres itineraris el gros de la recaptació de l'erari.

Hem de concloure ja. Les matisacions que acabem d'apuntar no han de rebaixar l'interés de les informacions subministrades pels "manifestos de mar" de la fi del segle XV. A una escala global, aquestes informacions són un magnífic exemple microanalític del que alguns autors han definit com l'expansió de les relacions comercials locals que es produeix a Europa i la Mediterrània durant la Baixa Edat Mitjana. Una expansió caracteritzada per l'operativitat de xarxes de curt radi que tenien la capacitat de reduir despeses, alleugerir la distribució de productes i utilitzar amb eficàcia els recursos disponibles. En àmbit marítim, aquest fenomen implicà habitualment en cada

54. Per exemple, segons el mateix "manifest de mar" de 1488, només dotze naus arribades a València des de diferents ports del centre i el nord d'Itàlia pagaren al peatge reial més de dues mil lliures valencianes (IGUAL LUIS, *Valencia e Italia en el siglo XV* ..., cit., pp. 144 i 172).

55. En principi, els responsables del pagament fiscal serien els consignataris de les partides de cada nau, com mostra clarament A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11059, f. 20r. Però, a vegades, sembla que siguen les persones que poden actuar ocasionalment com a fiadors de les mercaderies els encarregats de respondre davant l'autoritat fiscal.

56. O com les al·legades en 1491 per gent de Barcelona i Dénia (A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11060, ff. 112r-v i 175r). I en 1494 per persones de Barcelona novament, Canet del Maestrat, Gandia i Ulldecona (A.R.V., *Generalitat*, núm. 4934, ff. 107r, 319v, 327r i 373r). Sobre les franquícies de diversos impostos mercantils de la monarquia que posseïen moltes poblacions valencianes, vegeu D. IGUAL LUIS, "Política y economía durante la Baja Edad Media. El papel de la monarquía en el comercio exterior valenciano", en *Los cimientos del Estado en la Edad Media. Cancillerías, notariado y privilegios reales en la construcción del Estado en la Edad Media*, ed. por J.A. BARRIO BARRIO, Alacant, 2004, pp. 249-278, sobretot pp. 262-263.

espai la preponderància absoluta del cabotatge, amb el desenvolupament d'unes rutes que eren molt més denses en les rodalies del litoral que mar endins, i amb el transport de mercaderies de volum i valor escassos en general que, a més, solien destinar-se a un consum directe i immediat, com demostrarien així mateix bastants dels casos contemplats en les nostres fonts.<sup>57</sup>

Paral·lelament, a una escala més particular, els manifestes posen en relleu no tan sols el paper que podien jugar a l'època uns ports com els castellanencs, sinó també la quantitat de persones i mitjans que pul·lulaven al seu entorn i que, malgrat les dificultats, no s'han d'oblidar a l'hora de fer un balanç de l'economia dels llocs on estaven els carregadors. D'altra banda, els propis manifestes reflecteixen la realitat d'uns tràfics de curta projecció que, probablement, junt amb els itineraris d'abast mitjà (pensem en els contactes amb Catalunya o Mallorca), serien els més importants en quantitat i qualitat dels que creuaven la costa castellanenca. Si aquesta suposició fóra certa, el comportament dels ports de Castelló (amb l'excepció en alguns moments del de Peníscola) es diferenciaria un tant de l'exhibit, per exemple, per les comarques d'Alacant, on predominaven també els circuits locals i regionals, però on algunes poblacions (Dénia, Xàbia o la mateixa Alacant) assoliren de manera progressiva fins al XV una funció cabdal en trajectes internacionals o de llarga distància.<sup>58</sup> En qualsevol cas, es tracte de rutes llargues o curtes, totes formaven part d'un comerç marítim sobre el qual, en relació amb els carregadors castellanencs, esperem poder aprofundir més en el futur per tal de completar i millorar els nostres coneixements i les nostres hipòtesis.

---

57. D. ABULAFIA, "Mercati e mercanti nella Corona d'Aragona: Il ruolo degli imprenditori stranieri", en *XVIII Congrés Internacional d'Història de la Corona d'Aragó* ..., cit., vol. I, pp. 803 i 810; P. IRADIEL MURUGARREN, "El comercio en el Mediterráneo catalano-aragon s: Espacios y redes", en *Congreso Internacional 'Comercio y hombres de negocios en Castilla y Europa en tiempos de Isabel la Católica'*, Burgos, 2004, en premsa.

58. AUFRAY – GUIRAL, "Les péages du Royaume de Valence ...", cit., pp. 148-150; J. HINOJOSA MONTALVO, "Alicante: polo de crecimiento en el tránsito de los siglos XV al XVI", en 1490, *en el umbral de la Modernidad. El Mediterráneo europeo y las ciudades en el tránsito de los siglos XV-XVI*, ed. por J. HINOJOSA MONTALVO – J. PRADELLS NADAL, Valencia, 1994, vol. I, pp. 71-108.



## APÈNDIX

**Embarcacions arribades a València des de carregadors castellonencs, segons les declaracions recollides en el “manifest de mar.” de 1488 [A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 12195 (antiga signatura A.R.V., *Batllia*, Llibres, Apèndix 68)]**

### CLAU EXPLICATIVA DE LES COLUMNES DELS QUADRES:

**N** (número d'ordre de les embarcacions provinents de cada carregador);

**Data** (mes i dia d'arribada de cada embarcació a València; la presència en aquesta columna d'un asterisc assenyala que, en la declaració fiscal, hi ha algun tipus d'error en la datació i que aquest s'ha corregit quan ha estat possible).

**Font** (número de full del manifest on es troba la notícia de l'embarcació);

**Nau** (tipus d'embarcació).

**Titular** (nom del titular de cada embarcació en qualitat de propietari i/o patró).

**Partides mercantils – Propietaris** (nom del propietari en origen de cada partida mercantil transportada en les embarcacions que és mereixedora de registre fiscal).

**Partides mercantils – Consignataris** (nom del consignatari a València de cada partida mercantil).

**Partides mercantils – Mercaderies** (tipus i quantitats de mercaderies incloses en cada partida).

**Partides mercantils – Fiança** (menció de la persona, de l'objecte o dels diners que, de vegades, s'ofereixen com a fiança i garantia de les condicions de les partides o del compliment de les obligacions a què aquestes donen lloc).

**Partides mercantils – F/P** (lloc del qual s'addueix franquícia –F– per part dels consignataris o fiadors de cada partida per no pagar els impostos mercantils o, en el seu cas, quantitat d'aquest pagament fiscal –P–, xifrada en lliures, sous i diners valencians; el motiu pel qual molts espais d'aquesta columna queden en blanc és perquè, en la majoria de partides, consten expressions genèriques del tipus *no paga res* o al·legacions de franquícies que no especifiquen el lloc corresponent d'origen o residència dels interessats).

Amb la fórmula “(…)” indiquem els espais en blanc del document. Posem entre interrogants les paraules o xifres que ens resulten de lectura dubtosa o que són il·legibles per l'estat de conservació del manifest. Tots els noms de persones que figuren en els quadres han estat actualitzats i unificats fins on ha estat possible respecte als originals de la font. Si un mateix individu apareix citat de diferents maneres en aquesta font, s'ha procurat triar la forma majoritària o que pensem que és més correcta lingüísticament.

## ALCALÀ DE XIVERT:

| N  | Data    | Font | Nau    | Titular            | Partides mercantils |                                                     |                                                                           |                                    | F/p      |
|----|---------|------|--------|--------------------|---------------------|-----------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|------------------------------------|----------|
|    |         |      |        |                    | Propietaris         | Consignataris                                       | Mercaderies                                                               | Fiança                             |          |
| 1. | IV-25   | 135v | Llagut | Joan d'Ortega      | El comanador        | Mossén Boscà                                        | 2 cafissos de forment, 2 cafissos d'ordi, 1 odre d'oli, 1 carretell de vi |                                    |          |
|    |         |      |        |                    | Mossén Calduch      | Joan Sanç, ¿cunyat? de Bernat Terroga <sup>59</sup> | 1 odre d'oli                                                              |                                    | València |
| 2. | VIII-14 | 258v | Llagut | Martí Navarro      | Miquel Sanç         | Miquel Sanç, ¿cunyat? d'En Terroga                  | 1'5 cafissos de forment, 1'5 cafissos de faves, 1 cafís d'ordi            |                                    | València |
|    |         |      |        |                    | Joan Corberan       | Joan Corberan                                       | 4 cafissos de forment, 4 cafissos d'ordi                                  | Miquel Sanç, ¿cunyat? d'En Terroga |          |
|    |         |      |        |                    | El patró            |                                                     | 3'5 cafissos d'ordi, 1 cafís de forment                                   |                                    |          |
|    |         |      |        |                    | Miquel Sanç         | Miquel Sanç, ¿cunyat? d'En Terroga                  | 1 ¿quintar? i 2 odres d'oli                                               |                                    |          |
| 3. | VIII-14 | 259r | Llagut | Jaume Esparreguera | Joan Corberan       | Joan Corberan                                       | 3 cafissos de forment                                                     | Miquel Sanç, ¿cunyat? d'En Terroga |          |
|    |         |      |        |                    | (...)               | (...)                                               | 15 lliures d'estam                                                        |                                    |          |
|    |         |      |        |                    | Joan del Portillo   | Joan del Portillo                                   | 7'5 cafissos de forment                                                   |                                    |          |
|    |         |      |        |                    | Miquel Martí        |                                                     | 9 cafissos de forment, 1 cànter d'oli                                     | Joan Antoni, al grau               |          |
|    |         |      |        |                    | El sagristà         | El sagristà                                         | 9 cafissos de forment                                                     | Miquel Sanç, ¿cunyat? d'En Terroga |          |
|    |         |      |        |                    | Joan Valls          | Joan Valls                                          | 2 odres d'oli                                                             |                                    | València |
| 4. | X-17    | 324r | Llagut | Joan Ortiga        | Miquel Sanç         | Miquel Sanç                                         | 3 sacs d'espígol, 1 cafís d'ordi                                          |                                    |          |
|    |         |      |        |                    | Antoni Baldira      | Antoni Baldira                                      | 5 roves i 25 lliures d'anyins                                             | Miquel Sanç, ¿cunyat? d'En Terroga |          |
| 5. | X-20    | 325v | Llagut | Joan Navarro       | Joan Romanos        |                                                     | 1 cafís de nous                                                           | El patró                           |          |

59. Bernat Terroga, abreviat moltes vegades com "En Terroga", compareix en diverses declaracions del registre de 1488, a banda d'aquesta (naus núm. 2, 3, 4, 6 i 9 d'Alcalà de Xivert; núm. 13 de Benicarló; núm. 4 de Capicorb; i núm. 9 de Peníscola). El seu cognom es reproduceix de diferents formes (Terroga, Terraga, Tarroja, Tarraga o Torrega), però hem escollit "Terroga" perquè és la més habitual. Respecte al seu parentiu amb Joan Sanç (o amb Miquel Sanç, que apareixerà en altres declaracions), no estem segurs que la lectura "cunyat" siga correcta. L'literalment, la paraula corresponent es transcriu *quyat* o *quyat*. Però, per altres paraules del document (del f. 324r, per exemple), sabem que els redactors de la font podien escriure el dígraf *ny* amb una *y* o amb una *x* prolongada per sota de la línia d'escriptura.

| N  | Data   | Font | Nau    | Titular                     | Partides mercantils        |                                                       |                                                                                  |             |
|----|--------|------|--------|-----------------------------|----------------------------|-------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------|-------------|
|    |        |      |        |                             | Propietaris                | Consignataris                                         | Mercaderies                                                                      | Fiança      |
| 6. | XI-25  | 347r | Llagut | Joan Ortiaga                | Miquel Sanç                | Bernat Terroga                                        | 5 costals d'espigol                                                              |             |
|    |        |      |        |                             | Miquel Sanç                | Miquel Sanç, ¿cunyat? d'En Terroga                    | Mig cafis de foment                                                              |             |
|    |        |      |        |                             | Jaume ¿Bago? <sup>60</sup> | Jaume ¿Bago?                                          | Mig cafis de foment                                                              | Miquel Sanç |
|    |        |      |        |                             | Mossén Lluís Valls         | Mossén Lluís Valls, <i>canta en la Seu</i>            | Mitja peça de drap cru                                                           |             |
| 7. | XII-6  | 359r | Barca  | Pedro de Torcios            | Pedro de Torcios           | Pedro de Torcios                                      | 60 cafissos de foment, 25 quintars de mel, 8 cafissos d'ordi, 2 quintars de pega |             |
| 8. | XII-20 | 374v | Barca  | Peri Llobbard <sup>61</sup> | Joan Morera                | Joan Albiol, obrer de vila, <i>coneix lo llehonar</i> | 24 odres de mel                                                                  |             |
| 9. | XII-23 | 375v | Barca  | Peri Llobbard               | Joan de Callosa            | Bernat Terroga                                        | 4 cafissos de foment                                                             |             |

ALMASSORA:

| N  | Data   | Font | Nau    | Titular       | Partides mercantils |                  |                                                                                           |                 |
|----|--------|------|--------|---------------|---------------------|------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|
|    |        |      |        |               | Propietaris         | Consignataris    | Mercaderies                                                                               | Fiança          |
| 1. | I-22   | 34r  | Esquif | Jofre de Niça | Mossén Reus         | Joan Allepús     | 19 costals d'arròs blanc, 10 cafissos d'arròs roig, 1 barril de mel                       |                 |
| 2. | II-9   | 47v  | Llagut | Diego Ortís   | Mossén Creus        | Joan Allepús     | 26 cafissos d'arròs roig                                                                  |                 |
| 3. | II-9   | 47v  | Llagut | Jofre de Niça | Mossén Creus        | Joan Allepús     | 35 cafissos d'arròs roig                                                                  |                 |
| 4. | IX-22  | 310v | Llagut | Pere Planes   | Francesc Alamany    | Francesc Alamany | 15 càrregues d'arròs                                                                      | Arcís, del grau |
| 5. | XII-16 | 368r | Barca  | Pere Planes   | Jaume Rei           | Jaume Rei        | 13 cafissos d'arròs roig                                                                  | Andreu Gallart  |
|    |        |      |        |               | Jaume de Vera       | Jaume de Vera    | 12 cafissos d'arròs roig, 1 odre de mel, 1 sac de llana, 2 sacs de nous, 2 panets de cera | 1 pa de cera    |
|    |        |      |        |               | Jaume Fonts         | Jaume Fonts      | 3 cafissos de nous                                                                        | 3 sous          |

60. El cognom “Bago” surt ací i en altres declaracions d'aquest any (naus núm. 1 i 5 de Cabanes). Tot i que el terme sembla presentar abreviatures en la b inicial i en les go finals, no som capaços de saber quin podria ser el desenvolupament més correcte de la paraula.

61. Com s'ha dit en el text de l'article, Llobbard és un dels titulars d'embarcacions més freqüent en les notícies de 1488. A banda d'aquesta, vegeu les naus núm. 9 d'Alcalà de Xivert; núm. 11, 19, 24, 31, 35, 42 i 50 de Benicarló; núm. 2 de Peniscola; i núm. 3 i 4 de Vinars. És possible que també corresponguen a Llobbard les naus núm. 56 de Benicarló i núm. 2 de Vinars. El nom del personatge es llegeix “Peri” sense cap mena de dubte. Només en una ocasió (la nau núm. 4 de Capicorb) apareix també clarament la forma “Pere” i, a tall d'hipòtesi, no seria estrany que “Peri Llobbard” i “Pere Llobbard” foren el mateix individu.

ALMENARA:

| N  | Data   | Font | Nau    | Titular          | Partides mercantils |                                                                                |                               |                  | F/P                        |
|----|--------|------|--------|------------------|---------------------|--------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------|------------------|----------------------------|
|    |        |      |        |                  | Propietaris         | Consignataris                                                                  | Mercaderies                   | Fiança           |                            |
| 1. | III-22 | 104r | Barca  | Domingo Aragones | Andreu Pas          | Andreu Pas, a les descargades en la sua nau                                    | 25 bótes i 8 carretells de vi | Domingo Aragones | 1 lliura, 7 sous, 4 diners |
| 2. | III-29 | 114v | Esquif | Jofre de Niça    | (...)               | Miquel Pérez, a la descarregar en la nau de Martí de la Renteria per a Flandes | 15 carretells de melasses     |                  | València                   |

BENICARLÓ:

| N  | Data  | Font | Nau    | Titular          | Partides mercantils   |                                                       |                                              |         | Fiança   | F/P              |
|----|-------|------|--------|------------------|-----------------------|-------------------------------------------------------|----------------------------------------------|---------|----------|------------------|
|    |       |      |        |                  | Propietaris           | Consignataris                                         | Mercaderies                                  |         |          |                  |
| 1. | I-24  | 41r  | Llagut | Domingo de Mitre | El comanador Montagut | El comanador Montagut                                 | 4 cafissos de forment                        |         |          |                  |
| 2. | I-24  | 41v  | Llagut | Pere Ferran      | Pere Pellicer         | Pere Pellicer, per guiatge                            | 2 odres i 3 gerres d'oli, 4 barcelles d'ordi |         |          | Benicarló        |
|    |       |      |        |                  | Bernat Senselles      | Pere Guerau, a casa de mossén Milà                    | 3 odres de mel                               |         |          |                  |
| 3. | I-26  | 45v  | Llagut | Pere Ballester   | Bartomeu Guchillo     |                                                       | 2 roves d'oli                                | 2 reals |          |                  |
| 4. | II-24 | 76v  | Llagut | Miquel Domènech  | Nicolau Domènech      | Nicolau Domènech                                      | 5 odres d'oli                                |         |          | Benicarló        |
|    |       |      |        |                  | Pere Ferrer           |                                                       | 12 odres de mel                              |         | El patró | Traiguera        |
|    |       |      |        |                  | Jaume Panes           |                                                       | 4 odres de mel                               |         | El patró | Traiguera        |
|    |       |      |        |                  | Pere Pasqual          | Gocalbo Gomis                                         | 1 odre d'oli                                 |         | El patró | 1 sou            |
|    |       |      |        |                  | Bernat Segarra        | Joan Calbo, barreter                                  | 2 odres d'oli                                |         | El patró | 2 sous, 6 diners |
| 5. | II-24 | 77r  | Llagut | Pere Boques      | Joan Serdà            |                                                       | 2 odres d'oli, 1 odre de mel                 |         | El patró | 1 sou, 9 diners  |
|    |       |      |        |                  | El patró              | El patró, per guiatge per ell, <i>justa e compaña</i> | 4 barcelles d'ordi                           |         |          |                  |
|    |       |      |        |                  | Bartomeu Gascó        | Salvador Pina                                         | 6 sàries de carbó, 2 cafissos de llentilles  |         |          |                  |

| N   | Data   | Font      | Nau    | Titular                             | Partides mercantils  |                  |                                                                             |                                       |                 |  |  |
|-----|--------|-----------|--------|-------------------------------------|----------------------|------------------|-----------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------|-----------------|--|--|
|     |        |           |        |                                     | Propietaris          | Consignataris    | Mercaderies                                                                 | Fiança                                | F/P             |  |  |
| 6.  | II-25  | 77v       | Llagut | Pere Ferran                         | Pere Martí           |                  | 21 cafissos de faves, 1 cafís de guixes, mig cafís d'ordi                   | El patró                              |                 |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Frare Vallés         |                  | 4 cafissos d'ordi                                                           |                                       |                 |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Miquel Fuster        |                  | 3 odres d'oli, 1 cafís de forment, 1 cànter de mel                          | El patró                              | Traiguera       |  |  |
| 7.  | II-25  | 78r       | Llagut | Joan Boques                         | Jaume Panes          |                  | 1 odre d'oli                                                                | Pere Boques                           | Traiguera       |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Jaume Bedós          |                  | 3 odres d'oli, 5 odres de mel                                               | El patró                              |                 |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Guillem, clergue     |                  | 30 gerres, 8 odres i 1/2 carretell de mel <sup>62</sup> ; 100 forcs d'allis | Andreu Gallart                        | Tortosa         |  |  |
| 8.  | II-25  | 78v       | Llagut | Jaume Dalmau                        | Pere Forés           |                  | 1 odre d'oli, 3 barcelles de llentilles                                     |                                       |                 |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Frare Vallés         |                  | 3 cafissos d'ordi                                                           |                                       |                 |  |  |
|     |        |           |        |                                     | El patró             | Gabriel Vallés   | 17 odres de mel                                                             | Levanto (sic) <sup>63</sup>           |                 |  |  |
| 9.  | III-22 | 104v      | Llagut | Pere Ferran                         | Joan Combes          |                  | 12 gerres i 2 odres d'oli, 1'5 cafissos de faves                            | Levanto (sic)                         |                 |  |  |
| 10. | III-22 | 104v-105r | Llagut | Lluís Estanyol (patró Joan Albalat) | Lluís Estanyol       |                  | 4 gerres d'oli                                                              |                                       | València        |  |  |
|     |        |           |        |                                     | (...) Dauder         |                  | 1 gerra i 4 odres d'oli                                                     | El patró, 1 gerra d'oli <sup>64</sup> |                 |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Antoni Rosselló      | Antoni Rosselló  | 2 gerres d'oli                                                              |                                       | 1 sou, 6 diners |  |  |
| 11. | III-22 | 105r      | Llagut | Guillem Ballester                   | Mossén Antoni Serdà  |                  | 1 cafís de forment                                                          |                                       |                 |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Joan Company         | Senyor de Bàtera | 1 gerra i 3 odres d'oli                                                     | Pere Levanto                          | València        |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Miquel Vidal         | Miquel Vidal     | 2 odres de mel                                                              |                                       |                 |  |  |
| 12. | III-22 | 105v      | Barca  | Jaume Dalmau                        | Antoni Fox Box (sic) |                  | 1 barril, 1 odre i 3 gerres d'oli; 3 odres i 6 gerretes de mel              | Peri Llombard                         |                 |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Joan Domènech        | Joan Domènech    | 70 sàrries de carbó, 10 odres d'oli                                         | El patró                              |                 |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Frare Ausiàs         | Lleonard Fillol  | 1 gerra d'oli                                                               |                                       | València        |  |  |
| 13. | III-22 | 105v      | Llagut | Domingo de Mitre                    | El patró             |                  | 2 roves de mel                                                              |                                       | 6 diners        |  |  |
|     |        |           |        |                                     | Muncanyó (sic)       | Bernat Terroga   | 2 cafissos de faves                                                         |                                       | València        |  |  |

62. En la indicació de la mel, a la dreta de l'1 hi ha un signe del qual desconeixem el significat, si és que no es tracta d'un traç simplificat de la tracció ½ amb què els escriptors del document solen representar la mitja quantitat d'algun producte. En aquest cas, la xifra correcta de mel seria 1<sup>5</sup> carretells.

63. Probablement, aquest "Levanto" i el de la partida immediatament posterior són Pere Levanto, que és citat en les naus núm. 11 i 15 de Benicarló i núm. 1 i 5 de Vinaròs.

64. Al marge esquerre d'aquesta partida figura, ratllat, el cognom *Gurrea*.

| N   | Data   | Font                 | Nau    | Titular           | Partides mercantils     |                                                        |                                     |                    | F/P       |
|-----|--------|----------------------|--------|-------------------|-------------------------|--------------------------------------------------------|-------------------------------------|--------------------|-----------|
|     |        |                      |        |                   | Propietaris             | Consignataris                                          | Mercaderies                         | Fiança             |           |
| 14. | III-22 | 106v                 | Llagut | Joan Boques       | Miquel Ferrer           | Pere Guerau                                            | 1 odre d'oli                        |                    |           |
|     |        |                      |        |                   | Pere Ferrer             |                                                        | 7 odres de mel                      |                    | Traiguera |
| 15. | III-23 | 107r                 | Barca  | Antoni Altabella  | Joan Martí              | Joan Martí                                             | 2 cafissos de faves, 2 gerres d'oli | Bartomeu llaurador | Benicarló |
|     |        |                      |        |                   | Bugamice ( <i>sic</i> ) | Bugamice ( <i>sic</i> )                                | 4 cafissos de faves                 |                    |           |
| 16. | III-24 | 109v                 | Llagut | Bernat Ballester  | Joan Andreu             | Joan Andreu                                            | 20 quintars <sup>2</sup> d'oli      | Joan Albiol        | València  |
|     |        |                      |        |                   | Pere Levanto            | Joan Albiol                                            | 1 odre d'oli, 1 cànter de mel       |                    | València  |
| 17. | IV-27  | 136r                 | Llagut | Joan Boques       | Joan Dauder             | Joan Dauder                                            | 4 gerres d'oli, 3 odres de mel      |                    |           |
|     |        |                      |        |                   | Pere Ferrer             | Pere Ferrer                                            | 15 roves de mel                     | Pere Fortés        |           |
| 18. | IV-27  | 136r                 | Llagut | Pere Boques       | Jaume Bort              | Pere Guerau                                            | 105 roves d'estam flat              |                    |           |
|     |        |                      |        |                   | Pere Rois               | Pere Rois                                              | 45 dotzenes de corderines           | 1 real             | València  |
| 19. | V-13   | 172v                 | Barca  | Pere Boques       | Pasqual Cabanes         | Pasqual Cabanes                                        | 8 odres de mel                      | 1 ducat            | Traiguera |
|     |        |                      |        |                   | Joan Company            | Bartomeu Guchillo, a casa del Senyor de Bétera         | 10 gerres i 6 odres d'oli           |                    | València  |
| 20. | V-14   | 173r-v <sup>65</sup> | Llagut | Guillem Ballester | El patró                | El patró                                               | 1 odre d'oli                        |                    |           |
|     |        |                      |        |                   | Joan Gavalda            | Joan Gavalda                                           | 2 gerres d'oli                      |                    | Vinaròs   |
| 21. | V-15   | 173v                 | Llagut | Domingo de Mitre  | Bartomeu Guchillo       | Bartomeu Guchillo                                      | 5 sacs de guixes                    |                    | València  |
|     |        |                      |        |                   | El patró                | El patró                                               | 3 odres de mel                      |                    |           |
| 22. | V-16   | 174r                 | Llagut | Guillem Boques    | El patró                | El patró                                               | 10 quintars de plom                 |                    | Benicarló |
|     |        |                      |        |                   | (...) de (...)          | En Granada, a l'almo-<br>di <sup>66</sup>              | 1 gerra d'oli                       |                    | València  |
| 23. | VI-6   | 192v                 | Barca  | Joan Albalat      | Page, moro              |                                                        | 15 odres d'oli                      |                    |           |
|     |        |                      |        |                   | Joan Andreu             | Joan Andreu                                            | 5 gerres i 7 odres d'oli            |                    | 10 sous   |
| 24. | VI-6   | 192v                 | Barca  | Joan Albalat      | Joan Goner              | Joan Goner                                             | 3 roves i 18 lliures de llana       | Joan Terres, boter | València  |
|     |        |                      |        |                   | Joan Esportell          | Andreu Domènech, apotecari, a l'hostal de les Creuetes | 14 gerres d'oli                     |                    | València  |

65. El registre d'aquest llagut està repetit dues vegades, l'una en el f. 173r i l'altra en el f. 173v. Probablement aquesta repetició es deu a un error dels escrivans del peatge, perquè la primera inscripció està mal intercalada entre dos registres del 13 de maig, mentre que amb la segona ja es recupera l'ordre cronològic correcte.

66. Aquest personatge (com el que surt en la nau núm. 2 de Cabanes) deu ser Joan Granada, que consta també en les naus núm. 1, 3, 5, 6 i 8 de Cabanes i en la núm. 10 de Vinaròs. En el manifest de 1494 apareixen complets nom i cognom, i la indicació de la seua presència a l'almodí (A.R.V., *Generalitat*, núm. 4934, ff. 320r, 326v i 343v).

| N   | Data        | Font | Nau    | Titular       | Partides mercantils |                                |                                                                                                               |  |                                   | Fiança    | F/P    |
|-----|-------------|------|--------|---------------|---------------------|--------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|-----------------------------------|-----------|--------|
|     |             |      |        |               | Propietaris         | Consignataris                  | Mercaderies                                                                                                   |  |                                   |           |        |
| 26. | VII-12      | 219r | Barca  | Jaume Morell  | Macià Raboster      |                                | 2 cafissos de forment, 18 cafissos de faves, 1 gerra d'oli, 1 cafis de llegums, 60 forcs d'alls <sup>67</sup> |  | El patró                          | El patró  | 6 sous |
|     |             |      |        |               | El patró            | El patró                       | 2 cofes d'alcofoll                                                                                            |  |                                   | 3 diners  |        |
|     |             |      |        |               | Joan Fox (sic)      | Joan Fox (sic)                 | 3 cafissos de forment, 4 cafissos de faves, 8 barcelles de llençilles, 1 carretell d'oli                      |  | El patró                          | Benicarló |        |
| 27. | VII-13      | 221r | Llagut | Joan Albalat  | Bartomeu Muntanyés  | Bartomeu Muntanyés             | 3 cafissos de forment                                                                                         |  | El patró                          |           |        |
|     |             |      |        |               | Gabriel Domènech    |                                | 20 cafissos de forment, 3'5 cafissos de faves, 30 forcs d'alls                                                |  | El patró                          |           |        |
|     |             |      |        |               | Joan Martall        | Martí Aparici                  | 2 cafissos de faves                                                                                           |  |                                   |           |        |
| 28. | VII-17      | 222v | Llagut | Jaume Boques  | (...) Carbonell     | (...) Carbonell                | 2 sàrries de carbó                                                                                            |  |                                   |           |        |
|     |             |      |        |               | Frare Ausiàs        | Joan del Portillo              | 1'5 cafissos de forment                                                                                       |  |                                   |           |        |
| 29. | VIII-10/12* | 256r | Llagut | Jaume Morell  | Joan de Camiga      | Joan de Camiga                 | 34 sàrries de carbó                                                                                           |  | Mestre Antoni Guerau, ferroveller |           |        |
|     |             |      |        |               | Mossén Senar        | Pau Rossell                    | 1'5 cafissos de forment                                                                                       |  |                                   |           |        |
| 30. | VIII-12*    | 256v | Llagut | Joan Boques   | Oronet, moro        | Oronet, moro                   | 7 odres de morca                                                                                              |  | 1 espasa                          |           |        |
|     |             |      |        |               | Joan de Camiga      |                                | 7 odres d'oli, 40 sàrries de carbó                                                                            |  | Mestre Antoni Guerau, ferroveller |           |        |
|     |             |      |        |               | El patró            | El patró                       | 2'5 cafissos d'ordi                                                                                           |  |                                   |           |        |
|     |             |      |        |               | Pere Costolano      | Pere Costolano                 | 7 cafissos de forment                                                                                         |  |                                   |           |        |
|     |             |      |        |               | Pere Rois           | Salvador Pina, a la Porta Nova | 100 lliures d'estam filat, 1 costal de pells de cabrit i corderines                                           |  |                                   |           |        |
| 31. | VIII-12     | 257r | Llagut | Peri Llobbard | Marçal Gilabert     | Marçal Gilabert                | 5 cafissos de forment, 1'5 cafissos d'ordi                                                                    |  |                                   |           |        |
|     |             |      |        |               | Joan del Portillo   | Joan del Portillo              | 1 cafis d'ordi                                                                                                |  |                                   |           |        |
|     |             |      |        |               | El patró            | El patró                       | 112 cafissos d'ordi                                                                                           |  |                                   |           |        |

67. Al marge esquerre d'aquesta partida s'anota 6 lliures, quantitat de pes que fa referència o als cafissos de forment o als cafissos de faves.

| N   | Data    | Font | Nau    | Titular             | Partides mercantils       |                                 |                                                                                            |                                                    | Fiança | F/P                 |
|-----|---------|------|--------|---------------------|---------------------------|---------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------|--------|---------------------|
|     |         |      |        |                     | Propietaris               | Consignataris                   | Mercaderies                                                                                |                                                    |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Begas (sic)               | Gilabert Valleriola             | 3 cafissos de forment                                                                      |                                                    |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Antoni Forés              |                                 | 3 cafissos de forment, 1 cafís d'ordi,<br>4'5 cafissos de faves, 2 barcelles de<br>cigrons | Bartomeu Forés,<br>sabater, al carrer de<br>la Nau |        | 1 sou, 2<br>diners  |
| 32. | VIII-12 | 257v | Llagut | Lluís Estanyol      | Pere Bonet                |                                 | 4 cafissos de faves, 1 cafís de forment,<br>3 barcelles de lletilles                       | El patró                                           |        | 1 sou               |
|     |         |      |        |                     | Joan Muntanyés            |                                 | 1 cafís de faves                                                                           | El patró                                           |        |                     |
|     |         |      |        |                     | El patró                  |                                 | 1 cafís de forment, 3 cafissos d'ordi                                                      |                                                    |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Joan Boil                 | Joan Boil                       | (...) cafissos d'ordi                                                                      |                                                    |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Lluís Estanyol            |                                 | 3 cafissos d'ordi, 3 cafissos de<br>lletilles, 5 barcelles de faves                        |                                                    |        | València            |
|     |         |      |        |                     | Nicolau Domènech          | Nicolau Domènech                | 45 sàries de carbó                                                                         |                                                    |        |                     |
| 33. | VIII-21 | 278v | Barca  | Pere Ferran         | (...)                     | Joan Cogillo                    | 2 cafissos de faves, mig cafís de<br>forment                                               |                                                    |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Antoni Vicent             | Antoni Vicent                   | 8 barcelles de faves                                                                       | El patró                                           |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Pere Guerau               | Pere Guerau                     | 5'5 cafissos de forment                                                                    | El patró                                           |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Pere Bages                | Gilabert Valleriola             | 3 cafissos de forment                                                                      |                                                    |        |                     |
| 34. | IX-16   | 299r | Barca  | Joan Albalat        | El patró                  | (...) Fartho (sic),<br>caputxer | 2 cafissos de forment                                                                      |                                                    |        |                     |
|     |         |      |        |                     | El patró                  | Joan Boil, caputxer             | 1 cafís d'ordi, 1 cafís de forment                                                         | El patró                                           |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Gabriel Domènech          | Bernat Socarrades               | 1 cafís de forment                                                                         |                                                    |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Domingo, biscai           | Domingo, biscai                 | 20 sàries de carbó                                                                         |                                                    |        |                     |
| 35. | IX-16   | 299v | Barca  | Peri Llombard       | Mossén Guillem<br>Llorenç | Mossén Guillem<br>Llorenç       | 8 genres d'oli                                                                             |                                                    |        | 10 sous             |
|     |         |      |        |                     | El patró                  | El patró                        | 1 gerra d'oli                                                                              |                                                    |        | (...) <sup>68</sup> |
| 36. | IX-26   | 312r | Llagut | Antoni<br>Altabella | Bartomeu Foges            | Bartomeu Foges                  | 5 cafissos de forment                                                                      | 6 sous                                             |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Joan Tender               | Joan Tender                     | 4 cafissos d'ordi, 18 cafissos de faves,<br>10 barcelles de lletilles                      |                                                    |        | València            |
| 37. | X-1     | 314v | Barca  | Pere Boques         | Guillem Ballester         | Guillem Ballester               | 6 pans de pega, 3 odres de quitrà                                                          |                                                    |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Mestre Domingo            | Mestre Domingo                  | 6 sàries de carbó                                                                          |                                                    |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Mestre Domingo            | Mestre Domingo                  | 50 sàries de carbó                                                                         |                                                    |        | 1 flori d'or        |
|     |         |      |        |                     | Berenguer Boques          | Berenguer Boques                | 4 cafissos d'ordi                                                                          | El patró                                           |        |                     |
| 38. | X-1     | 315r | Barca  | Joan Boques         | Guillem Ballester         | Guillem Ballester               | 32 roves de pega, 3 odres de quitrà                                                        |                                                    |        |                     |
|     |         |      |        |                     | Bartomeu Gascó            | Bartomeu Gascó                  | 3 cafissos de lletilles                                                                    | El patró                                           |        |                     |

68. La partida paga una quantitat que, segons es diu, s'inscriu en els llibres de recaptació ordinària del peatge. Però l'espai de la xifra monetària apareix en blanc.



| N               | Data  | Font | Nau    | Titular             | Partides mercantils |                         |                                                                   |  | Fiança         | F/P       |
|-----------------|-------|------|--------|---------------------|---------------------|-------------------------|-------------------------------------------------------------------|--|----------------|-----------|
|                 |       |      |        |                     | Propietaris         | Consignataris           | Mercaderies                                                       |  |                |           |
| 39 <sup>o</sup> | X-1   | 31Tr | Llagut | Domingo de la Cueva | Vicent Vives        | Vicent Vives            | 60 cafissos d'ordi, 40 cafissos de civada, 2 gerres d'oli         |  |                | València  |
|                 |       |      |        |                     | El patró            | Bartomeu Pinós          | 3 cafissos d'ordi                                                 |  |                |           |
|                 |       |      |        |                     | Bernat Forcadell    | Mestre Martí Vicent     | 3 cafissos de forment                                             |  |                |           |
|                 |       |      |        |                     | Guillem Arbó        | Guillem Arbó            | 3·5 cafissos d'ordi                                               |  |                |           |
| 40.             | X-23  | 327v | Llagut | Joan Boques         | Frare Bernat Puig   | Mossén Bonafanat        | 25 cafissos de forment, 15 cafissos d'ordi, 50 cafissos de civada |  |                |           |
| 41.             | X-23  | 328r | Llagut | Pere Boques         | Bartomeu Balaguer   | El patró                | 30 sàrries de carbó                                               |  |                | Benicarló |
|                 |       |      |        |                     | Guillem Ballester   | Guillem Ballester       | 47 roves de pega, 1 cafís de nous                                 |  |                |           |
| 42.             | X-24  | 329v | Llagut | Francesc Pedrós     | El prior del Temple | El prior del Temple     | 6 sàrries de carbó                                                |  | Peri Llombard  | València  |
|                 |       |      |        |                     | Pere Estarés        | Pere Estarés            | 5 cafissos de forment, 2·5 roves d'oli                            |  |                |           |
| 43.             | X-25* | 330v | Llagut | Joan Altabella      | El patró            | El patró                | 4 roves d'oli                                                     |  |                |           |
| 44.             | X-29  | 336v | Barca  | Domingo de Mire     | Antoni Fox (sic)    | Frare Vallés            | 1 cafís d'ordi                                                    |  |                |           |
|                 |       |      |        |                     | El patró            | El patró                | 4 cafissos d'ordi                                                 |  |                |           |
| 45.             | Xl-27 | 351r | Llagut | Gaspar Selles       | Antoni Fox (sic)    | Melcior Codo            | 6 sàrries de carbó                                                |  |                |           |
|                 |       |      |        |                     | Na Garcia           | (...), els té Na Garcia | Mig cafís de lletilles                                            |  |                |           |
| 46.             | Xl-27 | 351r | Llagut | Pere Ferran         | Guillem Martí       | (...), els té Na Garcia | 2 sàrries d'alls                                                  |  |                | València  |
|                 |       |      |        |                     | Vicent, clergue     | Vicent Vives            | 1 gerra d'oli                                                     |  |                |           |
| 47.             | Xl-27 | 351r | Llagut | Joan Boques         | Pere Ferrer         | (...), els té Na Garcia | 2 sàrries d'alls                                                  |  | Pere Boques    |           |
|                 |       |      |        |                     | Miquel Ferrer       | Pere Ferrer             | 28 odres de mel                                                   |  | Pere Boques    |           |
| 48.             | Xl-27 | 351v | Llagut | Pere Boques         | Antoni Fox (sic)    | Antoni Fox (sic)        | 3 costals de sèu, 2 doïzenes de pells de cabrit                   |  |                |           |
|                 |       |      |        |                     | El patró            | El patró                | 22 cafissos de forment, 2 cafissos de nous                        |  | Lluís Estanyol |           |
|                 |       |      |        |                     | Guillem Ballester   | Guillem Ballester       | 10 sàrries de carbó                                               |  |                |           |
|                 |       |      |        |                     | Miquel Fuster       | Miquel Fuster           | 1 cafís de nous                                                   |  | El patró       | 3 diners  |
| 49.             | XII-4 | 354v | Barca  | Andreu Gallart      | Bartomeu Combas     | Bartomeu Combas         | 4 cafissos de forment                                             |  | El patró       |           |
|                 |       |      |        |                     |                     |                         | 3 odres de mel                                                    |  | El patró       |           |
| 50.             | XII-4 | 354v | Barca  | Peri Llombard       |                     |                         | Garrofa                                                           |  |                |           |
| 51.             | XII-6 | 360r | Llagut | Joan Albalat        | Nicolau Domènech    | Nicolau Domènech        | 10 cafissos de forment                                            |  |                |           |
|                 |       |      |        |                     | El patró            | El patró                | 1 cafís d'ordi                                                    |  |                |           |

69. Aquesta embarcació declara arribar a València des de Benicarló i Vinaròs.

| N   | Data   | Font   | Nau                  | Titular             | Partides mercantils   |                                            |                                                                 |          |
|-----|--------|--------|----------------------|---------------------|-----------------------|--------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|----------|
|     |        |        |                      |                     | Propietaris           | Consignataris                              | Mercaderies                                                     | Fiança   |
| 52. | XII-7  | 360v   | Barca                | Domingo de Mitre    | Lluís de Saies        | El patró                                   | 3 cafissos d'ordi, 2 sàrries de carbó                           |          |
| 53. | XII-18 | 371r   | Llagut <sup>70</sup> | Bernat Vicent       | Bartomeu Balaguer     | Montsoriu ( <i>sic</i> )                   | 15 sàrries de carbó                                             |          |
| 54. | XII-19 | 371r-v | Llagut               | Pere Ferran         | Pere Boques           | Mossén Serdà, prevere                      | 2 cafissos de forment                                           | 9 diners |
|     |        |        |                      |                     | Joan Porta            | Salvador Pina                              | 3 bótes d'estam                                                 |          |
| 55. | XII-19 | 371v   | Barca                | Vicent Ribes        | Francesc Adell        | Vicent Vives                               | 60 cafissos d'ordi, 16 cafissos de civada                       |          |
|     |        |        |                      |                     | Guillem Arbó          | Joan Barró                                 | 4 cafissos de forment                                           |          |
| 56. | XII-31 | 379v   | Barca                | Peri ( <i>sic</i> ) | Joan Sanxis           | Joan Sanxis                                | 3 cafissos de forment, 2 cafissos de civada, 2 sàrries de carbó |          |
| 57. | XII-31 | 379v   | Barca                | Andreu Gallart      | El comanador Montagut | El comanador Montagut                      | 4 sacs de forment                                               |          |
|     |        |        |                      |                     | (...) Arbó            | El comanador Montagut                      | 6 cafissos de forment                                           |          |
| 58. | XII-31 | 379v   | Llagut               | Domingo de Mitre    | El patró              | El patró, <i>tira en terra</i>             | 6 cafissos d'ordi                                               |          |
|     |        |        |                      |                     | Joan Giner            | El comanador Montagut                      | 2 cafissos de forment                                           |          |
|     |        |        |                      |                     | Lluís de Saies        | Martí Aparici, a la placa de Sant Francesc | 4 odres de quitrà                                               | València |

BORRIANA:

| N  | Data   | Font | Nau    | Titular         | Partides mercantils |                 |                                          |                |
|----|--------|------|--------|-----------------|---------------------|-----------------|------------------------------------------|----------------|
|    |        |      |        |                 | Propietaris         | Consignataris   | Mercaderies                              | Fiança         |
| 1. | VII-7  | 212v | Llagut | Pere Ortís      | El patró            | Martí Aparici   | 28 cafissos de civada, 2 cafissos d'ordi |                |
| 2. | VIII-9 | 255v | Llagut | Sifre, calafat  | Mossén Viciàna      | Mossén Claver   | 20 cafissos de civada                    |                |
| 3. | VIII-9 | 255v | Llagut | Pere Bonfill    | Mossén Viciàna      | Mossén Martí de | 16 cafissos de civada                    |                |
| 4. | XI-26  | 348v | Llagut | Antoni Pellicer | El patró            | El patró        | 30 cafissos de civada                    | Andreu Gallart |

70. L'arribada del llagut paga 1 sou i 2 diners.

| N  | Data   | Font | Nau   | Titular         | Partides mercantils      |                                                     |                                                                          |                              |
|----|--------|------|-------|-----------------|--------------------------|-----------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|------------------------------|
|    |        |      |       |                 | Propietaris              | Consignataris                                       | Mercaderies                                                              | Fiança                       |
| 5. | XII-31 | 380r | Barca | Antoni Pellicer | El patró                 | El patró, <i>tira en terra</i>                      | 26 cafissos de civada                                                    |                              |
|    |        |      |       |                 | Mançanera ( <i>sic</i> ) | Mançanera ( <i>sic</i> )                            | 20 barrils d'anxova, 4 roves de goma, 1 rova de moixama, 2 cuiros de bou | Joan Mari, batlle            |
|    |        |      |       |                 | Joan Garcia              | Joan Garcia                                         | 5 barrils d'anxova                                                       | Joan Beltran, boter, al grau |
|    |        |      |       |                 | Bartomeu Vives           | Misser Giovanni di Pazzi, de passatge <sup>71</sup> | 40 quintars de pansa <sup>71</sup>                                       |                              |

CABANES:

| N  | Data     | Font | Nau    | Titular             | Partides mercantils             |                                 |                                                |          |
|----|----------|------|--------|---------------------|---------------------------------|---------------------------------|------------------------------------------------|----------|
|    |          |      |        |                     | Propietaris                     | Consignataris                   | Mercaderies                                    | Fiança   |
| 1. | VII-12   | 218v | Barca  | Francesc d'Exea     | Joan Granada Mossén Joan ¿Bago? | Joan Granada Mossén Joan ¿Bago? | 24'5 cafissos de forment Mig cafís de forment. | El patró |
| 2. | VIII-23* | 285r | Barca  | Alfonso de Tarazona | El patró                        | Joan de Sada <sup>72</sup>      | 4 sàmbies de cendra                            |          |
|    |          |      |        |                     | Bisbe de Tortosa                | En Granada, a l'almo-di         | 16 cafissos de civada, 14 cafissos d'ordi      |          |
| 3. | VIII-25  | 285v | Barca  | Francesc d'Exea     | Batlle de Cabanes               | Vicent Penaroja                 | 12 cafissos de forment                         |          |
| 4. | IX-27    | 311r | Llagut | Alfonso de Tarazona | Joan Granada                    | Joan Granada                    | 30 cafissos de forment                         |          |
|    |          |      |        |                     | Batlle de Cabanes               | Mossén Penaroja                 | 10 cafissos de forment                         |          |

71. Les tres darreres partides indicades (de Mançanera, Joan Garcia i Bartomeu Vives) semblen pertànyer, sens dubte, a l'arribada de Borriana de la barca d'Antoni Pellicer. No obstant això, presenten una disposició formal peculiar: primer, perquè al marge esquerre de la partida de Mançanera consta una gran b, de la qual desconeixem el significat; i segon, perquè una línia horitzontal separa la partida de Mançanera de les de Joan Garcia i Bartomeu Vives. A més, al marge esquerre d'aquesta última es reproduïx subratllat el nom de Giovanni di Pazzi (*Juhan de Pacis*) per damunt d'unes xifres monetàries, la raó de les quals ens és també desconeguda: 120 sous, 16 sous i 8 diners, i ¿? sous.

72. El cognom d'aquest personatge (que també compareix en les naus núm. 5 i 6 de Cabanes, i en les núm. 1 d'Orpesa, 16 de Peníscola i 10 de Vinaròs) es llegeix de diferents maneres: de Sada, Dasada, Dassada o da Sada. Hem escollit "de Sada" per ser la més habitual en el registre de 1488 i, també, perquè és la que consta en 1491 i 1494 en declaracions fiscals d'embarcacions de Benicarló i Cabanes (A.R.V., *Mestre Racional*, núm. 11060, ff. 76r, 123v, 128v, 150v i 216r; lb., *Generalitat*, núm. 4934, f. 294v).

| N  | Data   | Font | Nau    | Titular         | Partides mercantils |                  |                                                                 |                         |
|----|--------|------|--------|-----------------|---------------------|------------------|-----------------------------------------------------------------|-------------------------|
|    |        |      |        |                 | Propietaris         | Consignataris    | Mercaderies                                                     | Fiança                  |
|    |        |      |        |                 | Joan Granada        | Joan Granada     | 10 cafissos de civada, 3 cafissos de forment, 5 cafissos d'ordi |                         |
| 5. | X-2    | 317v | Llagut | Francesc d'Exea | Jaume ¿Bago?        | Jaume ¿Bago?     | 12'5 cafissos de forment                                        |                         |
|    |        |      |        |                 | El patró            | Joan de Sada     | 4 sàries de cendra                                              |                         |
|    |        |      |        |                 | Antoni Guimerà      | Antoni Guimerà   | 8 odres de mel                                                  |                         |
|    |        |      |        |                 | Joan Boixadós       | Joan Boixadós    | 2 odres de mel                                                  |                         |
|    |        |      |        |                 | Joan Granada        | Joan Granada     | 24 cafissos de forment, mig cafis de civada                     |                         |
| 6. | XI-26  | 347v | Barca  | Francesc d'Exea | Bisbe de Tortosa    | Bisbe de Tortosa | 5 cafissos de forment                                           |                         |
|    |        |      |        |                 | Bartomeu Selles     | Bartomeu Selles  | 5 cafissos de nous                                              | València                |
|    |        |      |        |                 | Batlle de Cabanes   | Joan de Sada     | 1 cafis de civada                                               |                         |
|    |        |      |        |                 | Pere Peirat         | Pere Peirat      | 10 odres de mel                                                 |                         |
| 7. | XII-18 | 369r | Llagut | Francesc d'Exea | Bisbe de Tortosa    | Bisbe de Tortosa | 9 cafissos de forment                                           |                         |
|    |        |      |        |                 | Rector d'Albalat    | Rector d'Albalat | ¿1? cafis de forment <sup>73</sup>                              |                         |
|    |        |      |        |                 | Bernat Selles       | Bernat Selles    | 2 odres d'oli                                                   |                         |
|    |        |      |        |                 | Joan Granada        | Joan Granada     | 14 cafissos de forment, 2 gerretes de mel                       | València                |
| 8. | XII-18 | 369v | Barca  | Francesc d'Exea | Francesc Soler      | Francesc Soler   | 9 cafissos de forment                                           |                         |
|    |        |      |        |                 | Mossén Saragossà    | Mossén Saragossà | 1 cafis de forment                                              |                         |
|    |        |      |        |                 | Bernat Selles       | Bernat Selles    | 2 odres d'oli                                                   |                         |
|    |        |      |        |                 | Pere Peirats        | Pere Peirats     | 10 odres de mel                                                 | El patró, tira en terra |

CAPICORB:

| N  | Data   | Font | Nau    | Titular         | Partides mercantils |                         |                                       |                       |
|----|--------|------|--------|-----------------|---------------------|-------------------------|---------------------------------------|-----------------------|
|    |        |      |        |                 | Propietaris         | Consignataris           | Mercaderies                           | Fiança                |
| 1. | V-16   | 174v | Llagut | Joan d'Ortega   | Joan d'Ortega       | Mossén Boscà            | 1 odre de mel                         |                       |
| 2. | X-20   | 325v | Barca  | Jofre de Niça   | Pedro Dezeutia      | Pedro Dezeutia          | 63 sàries de carbó                    | Goango (sic), al grau |
| 3. | XII-17 | 368v | Barca  | Antoni Pellicer | El patró            | El patró, tira en terra | 9 cafissos de forment, 3 odres de mel |                       |
|    |        |      |        |                 | Joan del Cànter     | Joan del Cànter         | Mig cafis de forment                  |                       |

73. Com passava en un altre cas anterior, en la indicació del forment, a la dreta de l'1 hi ha un signe del qual desconeixem el significat, si és que no es tracta d'un traç simplificat de la fracció  $\frac{1}{2}$  amb què els escriptors del document solen representar la mitja quantitat d'algun producte. En aquest cas, la xifra correcta de forment seria 1'5 cafissos.

| N  | Data   | Font      | Nau    | Titular           | Partides mercantils |                   |                                                                                   |          |
|----|--------|-----------|--------|-------------------|---------------------|-------------------|-----------------------------------------------------------------------------------|----------|
|    |        |           |        |                   | Propietaris         | Consignataris     | Mercaderies                                                                       | Fiança   |
| 4. | XII-19 | 371v-372r | Llagut | Pere Llombard     | Miquel Sanç         | Jaume Saragossà   | 3 cafissos de forment, 1 cafís d'ordi, 2 quintars d'espigol, 5 barcelles de faves | València |
|    |        |           |        |                   | Antoni Caldià (sic) | Mossèn Jorba      | 4 cafissos de forment                                                             |          |
| 5. | XII-23 | 375r      | Barca  | Sancho de Torcios | Antoni Caldià (sic) | Bernat Terroga    | 4 cafissos de forment                                                             |          |
|    |        |           |        |                   | Miquel de Cifuentes | Sancho de Torcios | 35 cafissos de forment                                                            |          |

CASTELLÓ:

| N   | Data    | Font | Nau    | Titular         | Propietaris         | Consignataris                                 | Mercaderies                              | Fiança                | F/P      |
|-----|---------|------|--------|-----------------|---------------------|-----------------------------------------------|------------------------------------------|-----------------------|----------|
|     |         |      |        |                 |                     |                                               |                                          |                       |          |
| 1.  | I-25    | 41v  | Llagut | Joan Martí      | El patró            |                                               | 1 cafís de fesols                        | Domingo Aragónés      |          |
| 2.  | III-1 * | 86r  | Llagut | Jofre de Niça   | Llorenç Moliner     | Joan Francesc Tolsa, a casa de misser Alegret | 55 cafissos de civada                    |                       |          |
| 3.  | III-1   | 86v  | Llagut | Diego Ortis     | Llorenç Moliner     | Joan Francesc Tolsa, a casa de misser Alegret | 35 cafissos de civada                    |                       |          |
|     |         |      |        |                 | Llorenç Moliner     | Joan Francesc Tolsa                           | 170 cafissos de civada                   |                       |          |
| 4.  | III-8   | 91v  | Barca  | Pere, biscai    | Miquel Joan         | Miquel Joan                                   | 50 cafissos de civada                    | El patró              |          |
|     |         |      |        |                 | Joan Pasqual        |                                               | 3 cafissos de civada                     |                       |          |
| 5.  | III-22  | 104r | Barca  | Francesc d'Exea | Jaume Miquel        | Misser Pere Miquel                            | 50 cafissos d'ordi                       | Pere Marqués          |          |
| 6.  | III-22  | 104r | Esquif | Diego Ortis     | Antoni Guimerà      | Antoni Guimerà                                | 2 odres de mel                           | Andreu Gallart        | 1 sou    |
| 7.  | IV-3    | 115v | Esquif | Andreu Ortis    | Mossèn Reus         | Joan Allepús                                  | 5 càrregues d'arròs                      |                       | València |
| 8.  | VI-19   | 203r | Llagut | Jofre de Niça   | Batlle d'Almassora  | Batlle d'Almassora                            | 8 cafissos de civada                     |                       | València |
| 9.  | XII-20  | 374v | Barca  | Martín de Baeza | Gaspar Eiximeno     | Gaspar Eiximeno                               | Mitja càrrega d'arròs                    |                       |          |
|     |         |      |        |                 | Rosses (sic)        | Rosses (sic)                                  | 1 cafís de nous                          |                       |          |
| 10. | XII-20  | 375r | Barca  | Lluís Martí     | Pere Garcia, fuster |                                               | 17 cafissos d'ordi, 8 cafissos de civada | Lluís Martí, del grau |          |

ORPESA:

| N  | Data  | Font | Nau    | Titular         | Propietaris     | Consignataris | Mercaderies          | Fiança   | F/P              |
|----|-------|------|--------|-----------------|-----------------|---------------|----------------------|----------|------------------|
|    |       |      |        |                 |                 |               |                      |          |                  |
| 1. | II-29 | 85v  | Llagut | Francesc d'Exea | Pere Andreu     | Joan de Sada  | 10 costals de cendra |          |                  |
|    |       |      |        |                 | (...) Olzina    | Joan de Sada  | 11 costals de cendra |          |                  |
|    |       |      |        |                 | Pere Soler      | Joan de Sada  | 5 odres de mel       |          | 2 sous, 6 diners |
|    |       |      |        |                 | Antoni Mateu    |               | 2 odres de mel       | El patró |                  |
|    |       |      |        |                 | La Bernat (sic) |               | 9 odres de mel       |          | 6 diners         |

## PENÍSCOLA:

| N   | Data    | Font       | Nau                 | Títular                     | Partides mercantils      |                                     |                                                               |                                     |                 |  |
|-----|---------|------------|---------------------|-----------------------------|--------------------------|-------------------------------------|---------------------------------------------------------------|-------------------------------------|-----------------|--|
|     |         |            |                     |                             | Propietaris              | Consignataris                       | Mercaderies                                                   | Fiança                              | F/P             |  |
| 1.  | III-20  | 102v       | Llagut              | Pere Samella                | Francesc Baldoví         | Francesc Baldoví                    | 16 roves de mel                                               | Andreu Gallart                      | 2 sous          |  |
| 2.  | IV-19   | 134r       | Llagut              | Peri Llobard                | Joan Amissa              | Joan Amissa                         | 6 feixos de pots i de capses                                  | Peri Llobard                        |                 |  |
| 3.  | VII-12  | 218<br>r-v | Barca <sup>74</sup> | Joan Esparreguera           | Joan Avellà              | Joan Avellà                         | 5 cafissos de forment, 3 cafissos de faves, 3 cafissos d'ordi | El patró                            | Peníscola       |  |
|     |         |            |                     |                             | Antoni Nicolau           |                                     | 2 cafissos de forment, 2 cafissos d'ordi                      | El patró                            |                 |  |
|     |         |            |                     |                             | El patró                 | El patró                            | 4'5 cafissos de faves                                         |                                     |                 |  |
| 4.  | VII-19  | 226r       | Llagut              | Joan Colell                 | Joan Siurana             |                                     | 1 cafis d'ordi, 1 cafis de faves                              | El patró                            |                 |  |
|     |         |            |                     |                             | Andreu Serrat            | Andreu Serrat                       | 6 cafissos de faves                                           |                                     | 1 sou, 6 diners |  |
| 5.  | VII-19  | 226r       | Llagut              | Andreu Serrat               | Leonard Vidal            | Andreu Serrat                       | 2 cafissos de forment                                         |                                     | 1 sou           |  |
|     |         |            |                     |                             | El patró                 | El patró                            | 4 cafissos de faves                                           |                                     | 1 sou, 1 diner  |  |
|     |         |            |                     |                             | Francesc sicilià         | Martí, El patró                     | 9 roves de pega, 2 cafissos de faves                          | El patró                            |                 |  |
| 6.  | VII-29  | 241v       | Barca               | Pere Blanch                 | Nicolau Domènech         | Nicolau Domènech, a la cordoneria   | 10 cafissos d'ordi                                            |                                     | Benicarló       |  |
| 7.  | VIII-26 | 286r       | Llagut              | Joan, <i>lo castellà</i>    | Antoni, portugués        | El patró, o Joannot Ribes           | 5 barcelles de lletilles                                      | El patró                            | Peníscola       |  |
| 8.  | VIII-27 | 286r       | Llagut              | Joan Esparreguera           | Bartomeu Frosquer        |                                     | 2 cafissos de faves, 4 cafissos de forment                    | 1 ducat                             |                 |  |
| 9.  | VIII-30 | 291r       | Llagut              | Martí Navarro <sup>76</sup> | Miquel Sanç              | Miquel Sanç, ¿cu-nyat? d'En Terroga | 1 gerra d'oli                                                 |                                     |                 |  |
|     |         |            |                     |                             | El sagramistà de Tortosa | El sagramistà de Tortosa            | 1 cafis de civada                                             | Miquel Sanç, ¿cu-nyat? d'En Terroga |                 |  |
|     |         |            |                     |                             | Bordalba ( <i>sic</i> )  | Bordalba ( <i>sic</i> )             | 2 cafissos de forment                                         |                                     |                 |  |
| 10. | X-1     | 315v       | Llagut              | Miquel, <i>lo català</i>    | Joan Avellà              | Joan Avellà                         | 2 cafissos de forment                                         |                                     |                 |  |
| 11. | X-1     | 316r       | Llagut              | Jaume Morell                | Domingo, biscai          | Domingo, biscai                     | 62 sàrries de carbó                                           |                                     |                 |  |

74. Pere Levanto és fiador per la barca e per los qui ell farà fermança.

75. Al marge esquerre d'aquesta partida s'indica que les mercaderies s'han carregat a Benicarló.

76. S'anota que Martí Navarro és del grau (de València) i que no paga res.

| N   | Data   | Font | Nau    | Titular            | Partides mercantils |                              |                                             |  |  | Fiança                          | F/P      |
|-----|--------|------|--------|--------------------|---------------------|------------------------------|---------------------------------------------|--|--|---------------------------------|----------|
|     |        |      |        |                    | Propietaris         | Consignataris                | Mercaderies                                 |  |  |                                 |          |
| 12. | X-20   | 325v | Llagut | Jaume Serrat       | El patró            | El patró                     | 2 cafissos d'ordi, 2 banastes de peix salat |  |  |                                 |          |
| 13. | XI-24  | 346v | Llagut | Francí, lo sicilià | El patró            | El patró                     | Mig cafis de faves                          |  |  |                                 | València |
| 14. | XI-24  | 346v | Llagut | Martí Navarro      | El patró            | El patró                     | 3 sacs de nous                              |  |  |                                 | 9 diners |
|     |        |      |        |                    | Misser Sebastià     | Misser Barrot <sup>77</sup>  | 2'5 cafissos d'ordi                         |  |  |                                 |          |
| 15. | XI-27  | 350v | Llagut | Jaume Serrat       | Mestre Arnau        |                              | 1'5 cafissos d'ordi                         |  |  | El patró                        |          |
|     |        |      |        |                    | Mossén Julià        | Mossén Aguiló                | 18 cafissos de forment                      |  |  |                                 |          |
| 16. | XII-16 | 368r | Barca  | Bartomeu Serrat    | El patró            | El patró                     | 9 barcelles de nous                         |  |  |                                 |          |
|     |        |      |        |                    | El patró            | El patró                     | 1 odre de mel                               |  |  | 5 sous, que els té Joan de Sada | 6 diners |
| 17. | XII-18 | 369r | Barca  | Martí Navarro      | Antoni Roca         | Sharrot (sic), tira en terra | 31 taleques de farina <sup>78</sup>         |  |  |                                 |          |

VINARÓS:

| N  | Data   | Font | Nau    | Titular                                  | Partides mercantils   |                       |             |                                                                              |                         | Fiança                     | F/P       |
|----|--------|------|--------|------------------------------------------|-----------------------|-----------------------|-------------|------------------------------------------------------------------------------|-------------------------|----------------------------|-----------|
|    |        |      |        |                                          | Propietaris           | Consignataris         | Mercaderies |                                                                              |                         |                            |           |
| 1. | I-29*  | 45v  | Llagut | Pere Levanto                             | Pere Estellés         |                       |             | 12 odres de mel                                                              |                         | El patró                   | Traiguera |
|    |        |      |        |                                          | Bartomeu Guchillo     |                       |             | 4 odres de mel, 2 odres d'oli                                                |                         | Joan Abelló                | València  |
|    |        |      |        |                                          | Bartomeu Guchillo     |                       |             | 10 odres de mel, 4 gerres d'oli                                              |                         | 1 castellana <sup>79</sup> |           |
| 2. | II-24  | 76v  | Llagut | Peri ( <i>sic</i> )                      | Pere Borràs           | Domingo fuster        | Vives,      | 2 quintars de mel                                                            |                         |                            | 1 sou     |
|    |        |      |        |                                          | Frare Vallès          | Frare Vallès          |             | 2 cafissos d'ordi                                                            |                         |                            |           |
| 3. | III-23 | 108v | Barca  | Peri Llombard (paró Domingo de la Cueva) | Miquel Febrer         |                       |             | 3 odres i 1 gerra de mel, 1 rova i 12 lliures de <i>serra</i> ( <i>sic</i> ) | Peri Llombard, del grau |                            | Vinarós   |
| 4. | III-23 | 108v | Llagut | Peri Llombard                            | El comanador Montagut | El comanador Montagut |             | 2 cafissos de civada                                                         |                         |                            |           |

77. Després de registrar el consignatari, es diu que els cafissos d'ordi d'aquesta partida són vinguts a risch del dit Sabastià.  
78. Al costat del nom del consignatari s'indica que la mercaderia és farina de França.  
79. Segons es diu, la castellana es paga també per altra partida.

| N   | Data    | Font      | Nau    | Titular                                 | Partides mercantils |                            |                                                         |                     | Fiança | F/P      |
|-----|---------|-----------|--------|-----------------------------------------|---------------------|----------------------------|---------------------------------------------------------|---------------------|--------|----------|
|     |         |           |        |                                         | Propietaris         | Consignataris              | Mercaderies                                             |                     |        |          |
| 5.  | III-23  | 108v-109r | Llagut | Pere Levanto                            | Jaume Gilet         | El comanador Vallès        | 4·5 cafissos d'ordi                                     |                     |        |          |
|     |         |           |        |                                         | Jaume Gilet         | El comanador Montagut      | 1 barril de vi                                          |                     |        |          |
|     |         |           |        |                                         | Bernat Capdasens    | Bernat Capdasens           | 2 sàrries de cendra, mig odre d'oli                     | El patró            |        |          |
| 6.  | IV-17   | 132r      | Llagut | Lluís Estanyol                          | Pere Prima          | Pere Prima                 | 2 cafissos d'ordi, 2 gerres d'oli                       | Vicent Vives        |        |          |
| 7.  | IV-18   | 132v      | Llagut | Bartomeu Ferrer                         | Aparici Canalda     | Bartomeu Vives             | 19 cafissos de civada                                   |                     |        |          |
| 8.  | VI-1    | 187v      | Barca  | Andreu Gallart                          | El patró            | El patró, de passatge      | 12 bótes de vi                                          |                     |        | València |
| 9.  | VIII-8  | 247r      | Barca  | Mateu Joan                              | Vicent Vives        | Vicent Vives               | 89 cafissos d'ordi, 6 cafissos de civada                |                     |        |          |
|     |         |           |        |                                         | Bisbe de Tortosa    | Batlle de Cabanes          | 5 cafissos de forment                                   | Joan de Sada        |        |          |
| 10. | VIII-8  | 249r      | Llagut | Alfonso de Tarazona                     | Don Perot Corella   | Don Perot Corella          | 9 cafissos de forment                                   | Joan Peres          |        |          |
|     |         |           |        |                                         | Antoni Guimerà      | Antoni Guimerà             | 8 cafissos de forment                                   | Alfonso de Tarazona |        |          |
|     |         |           |        |                                         | Joan Granada        | Joan Granada               | 2 cafissos de forment                                   |                     |        |          |
| 11. | VIII-8  | 255r      | Llagut | Lluís Estanyol (patró) Francesc Pedrós) | Batlle de Cabanes   | Batlle de Cabanes          | 1 cafis de forment                                      | Joan de Sada        |        |          |
|     |         |           |        |                                         | El comanador Vallès | El comanador Vallès        | 6 cafissos d'ordi                                       |                     |        |          |
|     |         |           |        |                                         | Lluís Estanyol      | Lluís Estanyol             | 1 cafis de lletilles, 1 cafis d'ordi                    |                     |        |          |
| 12. | VIII-21 | 278v      | Llagut | Vicent Vives (patró Joan Mateu)         | El patró            | El patró                   | 2 cafissos de forment                                   |                     |        |          |
|     |         |           |        |                                         | Vicent Vives        | Vicent Vives               | 100 cafissos d'ordi                                     |                     |        |          |
| 13. | IX-16   | 299v      | Llagut | Francesc Pedrós                         | Lluís Estanyol      | Lluís Estanyol             | 16 barcelles de forment, 4 cafissos d'ordi              |                     |        |          |
| 14. | IX-16   | 300r      | Barca  | Joan Mateu                              | Vicent Vives        | Vicent Vives               | 36 cafissos d'ordi, 58 cafissos de civada <sup>80</sup> |                     |        |          |
| 15. | XI-24   | 347r      | Llagut | Vicent Vives (patró Mateu, venecia)     | Joan Andreu         | Joan Albiol, obrer de vila | 19 odres de mel                                         |                     |        | València |
|     |         |           |        |                                         | Franci Arell        | Franci Arell               | 2·5 cafissos de nous                                    |                     |        | València |

80. Al marge esquerre d'aquesta partida consta escrit que *a·n·y* [n'hi ha] *part lo patró*.